

Maciej WOŹNICZKA
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Polskie idee w filozofii. Filozofia polska wobec filozofii w Polsce*

Streszczenie

Artykuł zawiera próbę przedstawienia głównych idei polskich filozofów w kontekście funkcjonującej w Polsce tradycji filozoficznej. Pierwsza część poświęcona jest zagadnieniom ogólnym (literatura problemu, uwarunkowania instytucjonalne funkcjonowania filozofii w Polsce, polski język filozoficzny, kryteria wyodrębniania polskiej filozofii). Drugą, zasadniczą część artykułu stanowi omówienie głównych nurtów polskiej filozofii. Zebrane idee uporządkowano w pięć głównych zespołów problemowych: filozofia społeczno-polityczna, polski humanizm, filozofia przyrody, filozofia wiązana z religią, logika formalna. W trzeciej części przedstawiono zagadnienia dotyczące tradycji adaptującej idee europejskiej kultury filozoficznej (głównie niemieckiej, francuskiej i brytyjskiej) na grunt polski.

Słowa kluczowe: polska filozofia, współczesna filozofia, narodowa filozofia.

Literatura i filozofia są najgłośniejszym wyrazem tego, co jest istotne dla kultury narodowej
Andrzej Krawczak (1987)

Wszelkie tajniki myśli są słowu przystępne
August Cieszkowski (1869)

Żaden prawdziwy filozof nie był ani Lutrem, ani Maratem, ani Kommunistą (pis. oryg.)
Franciszek Krupiński (1863)

Różne mogą być kryteria, na mocy których próbuje się przedstawiać filozofię uprawianą przez dany naród. Zwykle zwraca się uwagę na autonomię, tożsamość czy wewnętrzną spójność danej tradycji. Dla osób nieznających kultury intelektualnej danego kraju najważniejsze wydaje się przedstawienie wyodrębniających, charakterystycznych cech danej filozofii narodowej. Ważny jest również adresat owego przekazu. Nie sądzę, aby trafne było np. opisywanie przedstawicielom kultury pragmatycznej głównych osią-

* Tekst ukazał się pierwotnie w wersji angielskiej w: „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Filozofia” 2011, 8, s. 33–59 (pokłosie seminarium „Polish Philosophy”, org. przez Zakład Filozofii AJD, 23.V.2007, dla ETABU – Texas, USA). Przedstawiany tekst jest jego poprawioną wersją.

gnięć filozofii spekulatywnej. Dla przedstawiciela tradycji intelektualnej Ameryki Północnej istotne mogą być również nawiązania do myśli amerykańskiej. W przypadku relacji między filozofią amerykańską a filozofią polską nie bez znaczenia jest udział filozofów polskich w tworzeniu amerykańskiej kultury filozoficznej (Alfred Tarski – od 1939 r. w USA, od 1946 r. profesor Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, zm. w 1983 r.; w Chicago w okresie pierwszej wojny światowej wykładał Florian Znaniecki, w czasie II wojny światowej profesor Uniwersytetu w Illinois, zm. w 1958 r.; Henryk Hiz – od 1944 r. za granicą, profesor wielu uniwersytetów amerykańskich) czy szerszej – anglojęzycznej (Jan Łukasiewicz – od 1946 r. profesor logiki matematycznej w Królewskiej Akademii Nauk w Dublinie, zm. w 1956 r.; Leszek Kołakowski – od 1970 r. profesor uniwersytetu w Oksfordzie, Zygmunt Bauman – do 1968 r. prof. Uniwersytetu Warszawskiego, potem prof. Uniwersytetu w Leeds). Polscy filozofowie prowadzili swoją działalność naukową niezależnie od sytuacji politycznej kraju, w sytuacjach krytycznych decydując się na emigrację. Należy przypomnieć, że nieszczęście komunizmu w Polsce (a w tym i jego negatywne konsekwencje w polskiej ideologii i filozofii) dokonało się przy wyraźnej akceptacji Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (Franklin Delano Roosevelt – układ pojałtański i jego konsekwencje – lata: 1945–1989).

1. Uwagi wstępne

1.1. Literatura problemu

Tytułowe rozróżnienie jest przedmiotem dwóch dziedzin refleksji. Zdaniem polskich historyków filozofii o polskiej filozofii możemy mówić dopiero od XIX wieku, natomiast Polska bierze udział w filozoficznej pracy Europy już od XIII wieku (Stöckl, Weingärtner 1930, 549¹). Poważniejsze opracowania dziejów filozofii w Polsce pojawiają się (jeszcze w niesamodzielnej postaci) już w 1863 r. (Schwegler 1863²), później w 1911 r.³ Po odzyskaniu samodzielności politycznej, a w konsekwencji i ideologiczno-kulturowej w 1989 r. nastąpił wyraźny wzrost zainteresowania polską filozofią – zarówno jej dziejami, jej ideami współczesnymi, jak i możliwymi nawiązaniem do światowej literatury filozoficznej.

Literatura dotycząca filozofii w Polsce doczekała się wielu poważniejszych opracowań. Pełniejszy wykaz bardziej podstawowych prac (szczególnie wcześniejszych) zamieszczono na końcu tekstu. W ujmowaniu jej dziejów dominuje ujęcie chronologiczne, zdecydowanie mniej jest opracowań systematycznych. Istnieje niedostatek „wielkich polskich” ujęć historii filozofii, oddających specyfikę polskiej refleksji filozoficznej i filozoficzno-kulturowej (swoistej filozoficznej „polskiej racji stanu”). Ze względu na barierę językową (i w jakimś stopniu problemową) filozofia polska raczej nie jest należycie war-

¹ Wydanie trzecie przejrane, uzupełnione i znacznie rozszerzone; wydanie drugie ukazało się w Krakowie w 1928 r., pierwsze w Krakowie w 1926 r. W książce tej zamieszczono dodatek *Historia filozofii w Polsce* liczący 73 strony.

² Publikacja uwzględnia materiał od presokratejczyków po Hegla; zawiera dodatek: „Filozofia w Polsce” liczący prawie 100 stron (od Jana z Głogowa po Wrońskiego); tłumaczył i opracował dzieje filozofii w Polsce Franciszek Krupiński.

³ Por. dodatek bibliograficzny na końcu tekstu.

tościowana w literaturze światowej (może z wyjątkiem logiki)⁴. Udział Polski w filozoficznej pracy Europy jest widoczny⁵. Nie brak określeń, w których stwierdza się, że „dokonania polskiej filozofii są ogromne” (Wójcicki 2007).

1.2. Uwarunkowania instytucjonalne

Przybliżony obraz stanu filozofii w Polsce może być oddany przez jej wymiar instytucjonalny. Pierwszy uniwersytet w Polsce – Uniwersytet Krakowski został powołany w 1364 r. (Uniwersytet Wileński w 1579 r., Akademia Zamojska w 1594 r., Uniwersytet Lwowski w 1661 r., Uniwersytet Warszawski w 1816 r.). W każdym z tych uniwersytetów powstały wydziały filozoficzne. Obecnie w 26 uczelniach akademickich prowadzone są regularne studia filozoficzne (studia licencjackie i magisterskie), a w dalszych 160 szkołach wyższych dokonuje się kształcenie filozoficzne o charakterze wspomagającym (usługowym). Filozofii uczą w Polsce ok. 1500 nauczycieli akademickich (w tym prawie 600 profesorów i doktorów habilitowanych – samodzielnych pracowników nauki). Wydawanych jest ok. 30 akademickich czasopism filozoficznych i ok. 30 serii wydawniczych. Co roku ukazuje się ok. 100 oryginalnych książek z zakresu filozofii i drugie tyle tłumaczeń – „choć nie jesteśmy potęgą, to zapewne należymy do grupy krajów, gdzie filozofia jest silna i ciekawie uprawiana”⁶. Według innych klasyfikacji polscy filozofowie podejmują w istotnym stopniu główne zagadnienia, poruszane w światowej literaturze filozoficznej⁷, a filozofia polska wyróżniana jest jako wyraźna filozofia o charakterze narodowym⁸. Główną instytucją zrzeszającą profesjonalnych filozofów jest Polskie Towarzystwo Filozoficzne (założone w 1904 r. we Lwowie), posiadające 16 wyodrębnionych oddziałów lokalnych, związanych z miastami o tradycji akademickiej⁹. Od 1923 r. odbywają się zjazdy polskich filozofów (X Polski Zjazd Filozoficzny odbył się w Poznaniu w 2015 r.). Wielką wartością polskiej kultury jest zdolność precyzowania jej racji w konwencji filozoficznej, mimo wielu ograniczeń natury dziejowej (okres zaborów, wojny światowe, zniewolenie komunistyczne).

W Polsce istnieje możliwość kształcenia filozoficznego w liceum („filozofia” jako przedmiot fakultatywny), a etyka (do wyboru z religią) może być nauczana od początku

⁴ Np. komputerowa baza bibliograficzna *The Philosopher's Index*, opracowana przez „Philosopher's Information Center” (The Dialog Corporation), Bowling Green, Ohio, tylko w niewielkim stopniu zawiera informacje o polskim piśmiennictwie filozoficznym.

⁵ Por. „Nie byliśmy, nie jesteśmy i prawdopodobnie nigdy nie będziemy mocarstwem filozoficznym. Niemniej jednak, w paśmie geograficznym od Bałkanów po Skandynawię mamy bodaj najdłuższą nieprzerwaną tradycję solidnej filozofii.”, opinia Jana Woleńskiego w *Słowie wstępny* (Rembierz, Śleziński 2006, 9).

⁶ Dane szacunkowe na podstawie: Jaśtał, Kołodziejczyk, Rabus (2004, 7–8).

⁷ W informatorze filozofii polskiej wyróżniono prawie sto obszarów zainteresowań (specjalności filozoficznych?) polskich filozofów wraz z imienną listą ich przedstawicieli (por. Jaśtał, Kołodziejczyk, Rabus 2004, 413–436).

⁸ Lista *Philosophical specialties*, przedstawiona w *International Directory of Philosophy and Philosophers*, Chicago (różne daty) zawiera wykaz prawie dwustu specjalności, z którymi identyfikują się współcześni, światowi filozofowie. Hasło: *Polish Philosophy* wyróżnione jest w nim jako jedna z kilkunastu filozofii narodowych.

⁹ Inne instytucje życia filozoficznego (łącznie ok. trzydziestu) to: Polskie Towarzystwo Estetyczne, Polskie Towarzystwo Fenomenologiczne, Polskie Towarzystwo Logiki i Filozofii Nauki, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Polskie Towarzystwo Kognitywistyczne oraz związane z tradycją katolicką: Instytut Tomistyczny, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Instytut Jana Pawła II i szereg dalszych.

szkoły podstawowej (przedmiot o nazwie „religia/etyka”). Możliwość zdawania matury z filozofii wprowadzona została jeden raz w 2002 r., a od 2008 r. istnieje możliwość składania matury z filozofii (już na stałe). Ważnym elementem popularyzacji filozofii w szkole średniej jest ogólnopolski konkurs „Olimpiada Filozoficzna” (30. edycja w 2017/18 r.). Do okresu przed II wojną światową w szkołach średnich nauczana była propedeutika filozofii (z silną dominacją kursu logiki).

1.3. Polski język filozoficzny

Pierwsze przekłady tekstów filozoficznych (Arystoteles) na język polski wykonał w 1535 r. Andrzej Glaber z Kobyłina. Za ojca polskiej terminologii filozoficznej uważa się Sebastiana Petrycego z Pilzna (przełożył dalsze dzieła Arystotelesa). Dzięki niemu polska terminologia filozoficzna zaczęła się tworzyć niewiele później niż francuska czy włoska.

Późno, bo dopiero w XIX w., nastąpiło tworzenie właściwych podstaw polskiego języka filozoficznego (Karol Libelt, August Cieszkowski). Z punktu widzenia krótkotrwałości języka nie jest to zjawisko korzystne dla rozwoju tradycji filozoficznej. Potrzeba odrębności polskiej filozofii widoczna była na początku XIX w. (Feliks Jaroński, *Jakiej filozofii Polacy potrzebują?*, 1810). Jan Łukasiewicz w 1915 r. stwierdził, że stać naród polski na wytworzenie polskiej filozofii narodowej (w analogii do niemieckiego idealizmu, angielskiego pragmatyzmu czy francuskiego bergsonizmu) (za: Woleński 1997, 45). W 1918 r. Kazimierz Twardowski wskazywał na potrzebę opracowania podręcznika historii filozofii w języku polskim (świadome zdystansowanie się do przekładów z języków obcych). Jako jeden z postulatów dydaktycznych Twardowski proponował swoisty eklektyzm: „by młody adept filozofii umiał czerpać z dzieł filozoficznych wszystkich tych narodów” – i na ich podstawie stworzyć własną filozofię. Początek XXI wieku też stawia nadal aktualne pytania o kondycję polskiej filozofii (por. Woźniczka 2014).

Od swoich początków filozofia polska jest elementem kultury, czy szerzej – cywilizacji łacińskiej. Zgodnie z jej tradycją, w dominującej części, oddzielona jest ona od refleksji religijnej (przeciwnie, niż np. w krajach Dalekiego Wschodu). W perspektywie analizy i przekazu idei filozofia traktowana jest jako jedna z form samoświadomości kultury. Dominuje w Polsce niezależny, racjonalny sposób uprawiania filozofii (o silnych nawiązaniach do greckiej tradycji starożytnej), w którym traktuje się ją jako rodzaj refleksji o charakterze naukowym (jedna z uznawanych dyscyplin akademickich). Tytuł profesora filozofii jest jednym z tytułów naukowych, zatwierdzanych przez centralną instytucję państwową. Rozwijana jest też w Polsce refleksja o charakterze filozoficzno-religijnym – głównie na gruncie tradycji katolickiej (neotomizm, neoscholastyka), określana mianem filozofii klasycznej (z silnymi nawiązaniem do średniowiecza). Spory światopoglądowe w filozofii jako nauce mają znacznie mniejsze znaczenie niż w działalności politycznej czy refleksji zdroworozsądkowej.

1.4. Kryteria wyodrębnienia polskiej filozofii

Wyodrębnienie specyfiki filozofii narodowej może być przeprowadzone w oparciu o różne kryteria. W propozycjach dotyczących filozofii polskiej przedstawia się trzy koncepcje: narodowość to wewnętrzna ciągłość jej rozwoju (Henryk Struve), tendencja syntetyczna (świadomie kierowana asymilacja idei europejskich, wzmocniona duchem pol-

skiej filozofii – Kazimierz Twardowski) oraz filozofia uniwersalna warunkowana dziejową specyfiką aksjologiczną narodu (Jacek J. Jadacki)¹⁰. Kryteria te zastosowano w niniejszym tekście. W bardziej dokładnych analizach odróżnia się „historię filozofii polskiej” od „historii polskiej filozofii narodowej” (Wąsik 1958, 14).

Należy jednak mieć świadomość, że kryteria wyodrębnienia głównych nurtów polskiej filozofii są zawsze sztuczne, niejako zewnętrzne wobec procesów kształtowania się i funkcjonowania oryginalnych idei filozoficznych. Myśl filozoficzna jest o wiele bardziej złożona, niż możliwość jej przedstawienia w dość jednoznacznych klasyfikacjach. Jednak dla celów dydaktycznych pewne próby wprowadzenia podstawowych rysów można uznać za zasadne.

2. Główne nurty polskiej filozofii

Rozwój polskiej filozofii nie dokonuje się w jakiejś abstrakcyjnej przestrzeni idei, lecz w konkretnych, właściwych dla narodu, warunkach kulturowo-cywilizacyjnych. O ile filozofia scjentyistyczna jest względnie wolna od tego rodzaju odniesień (istnieje jedna filozofia, tak jak istnieje np. jedna matematyka – nie ma „matematyki narodowej”), o tyle filozofia kulturowa jest silnie w nie uwikłana. Oczywiście jest więc to, że z natury rzeczy winna odwoływać się ona do własnych doświadczeń i jej właściwego dorobku intelektualnego i duchowego. Za bardziej szczegółowe kryterium wyróżnienia głównych nurtów filozofii przyjmuję stopień ich oryginalności i ich społeczno-kulturową doniosłość dla funkcjonowania narodu.

Podejmowane współcześnie próby określenia specyfiki polskiej filozofii narodowej mogą odnosić się do takich nurtów, jak:

2.1. Filozofia społeczno-polityczna

Podstawowe uzasadnienie dla tej refleksji połączone jest z historią społeczno-polityczną narodu. Wydarzenia dziejowe, związane z położeniem geopolitycznym Polski (mały kraj między potężnymi mocarstwami) wymuszały poważniejsze zwrócenie uwagi na filozofię polityczną i społeczną. Tradycja w tym aspekcie jest znacząca, sięga już średniowiecza (Mateusz z Krakowa¹¹ – wychowawca pierwszych profesorów krakowskich, zm. 1410; Stanisław ze Skarbimierza – pierwszy rektor odnowionego uniwersytetu). W Polsce zaakceptowane zostały idee tolerancji religijnej i związane z nimi postulaty dotyczące reformy państwa (Paweł Włodkowic, zm. 1435, Jan Ostrobróg, zm. 1501; Stanisław Orzechowski, zm. 1566; Łukasz Górnicki, zm. 1566). Idee renesansowe znalazły swoje ujście w teoriach politycznych i społecznych. Za jednego z największych teoretyków filozofii państwa można uznać Andrzeja Frycza Modrzewskiego, zm. 1572), głoszącego równość wszystkich wobec prawa, odpowiedzialność władców wobec narodu, potrzebę opieki nad słabymi. Przykładem realizacji idei tolerancji religijnej była działalność braci polskich (arian, socynianów), posiadających nawet swoją Akademię Rakowską (ha-

¹⁰ Zestawienia tego dokonał Jacek Wojtysiak (2005).

¹¹ Jako legat papieski w Niemcy był współzałożycielem najstarszego uniwersytetu w Niemczech, w Heidelbergu.

sła wolności religijnej, potępienie zła i przymusu). Nasilenie się problematyki społeczno-politycznej (potrzeba umocnienia i rozwoju państwa) przypada na okres XVI i XVII w. (A. Frycz Modrzewski, S. Orzechowski, Sebastian Petrycy z Pilzna, zm. 1627 – idee demokratyczne, potrzeba łączenia filozofii z życiem narodowym). Niekiedy wskazuje się jeszcze na myśl społeczną baroku (Aleksander Fredro, zm. 1876). Ideały oświecenia (niezwykle istotne dla przekształceń kultury kraju) propagował Stanisław Leszczyński, jedynie „filozof na tronie” (podejmował dyskusję z J.J. Rousseau), oraz Stanisław Konarski. Oświecenie przyniosło myśl polityczną i społeczną związaną z dalszymi potrzebami kraju – reformą edukacji, popularyzacją nauki (Hugo Kołłątaj, Maurycy Mochnacki, Stanisław Staszic, Jan Śniadecki). Wyrazem dojrzałej myśli polityczno-społecznej było uchwalenie polskiej Konstytucji 3 maja w 1791 r. (drugiej w świecie – po konstytucji Stanów Zjednoczonych – ustawy zasadniczej).

Od końca XVIII wieku następuje mocniejszy wpływ sytuacji historycznej Polski na myśl społeczną i polityczną. Utrata niepodległości Polski była główną przyczyną powstania myśli historiozoficznej i związanej z nią polskiej filozofii narodowej (Edward Dembowski, Bronisław Trentowski¹²). Ważne były tu idee patriotyczne – szczególnie silnie eksponowane w trudniejszych warunkach dziejowych (okres zaborów, a i później: wojny światowe, opozycja wobec zniewolenia komunistycznego). Nieobce jest Polakom angażowanie się w pozanarodowe idee patriotyczne – zgodnie z hasłem: „za wolność waszą i naszą” (Tadeusz Kościuszko – uczestnik wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych, Kazimierz Pułaski – uznany za bohatera narodowego Stanów Zjednoczonych).

Rozwijana w Polsce była myśl demokratyczna (Joachim Lelewel – idea gminowładztwa słowiańskiego). Nastąpiło pobudzenie myśli metafizycznej (Józef Gołuchowski, Karol Libelt). Wielkie syntezy historiozoficzne przedstawili: Henryk Michał Kamieński i August Cieszkowski. Rozwinął się wiązany z romantyzmem polski mesjanizm (Józef Hoene Wroński, Adam Mickiewicz, Andrzej Towiański, Józef Kremer). Do jego głównych, wyróżniających cech historycy filozofii zaliczają: oparcie metafizyki na pojęciu duszy i pojęciu narodu, postawienie jej zadań reformatorsko-soteriologicznych. Mesjanizm polski (motyw wybawienia duchowego) uważa się za próbę rekompensaty klęsk w sferze politycznej¹³. Ideę mesjanizmu propagował aż do uzyskania niepodległości Wincenty Lutosławski. Kolejne wydarzenia historyczne (klęska powstania styczniowego, 1863 r.) doprowadziły do osłabienia myśli historiozoficznej i skierowania uwagi na postawę pozytywistyczną. W przeciwieństwie do romantyzmu polski pozytywizm nastawiony był na cele praktyczne (niechęć do idealizmu w polityce, poprawa ekonomiczna, sejentyzm, rozwój oświaty i nauki: Aleksander Świętochowski, Julian Ochorowicz, Adam Mahrburg, Adolf Dygasiński). Ta wyróżniająca cecha polskiego pozytywizmu kosztowała utratę zainteresowania jego aspektami teoretycznymi. W dziejowo niekorzystnych dla Polski czasach (przełom XIX i XX w.) rozwijana była myśl historyczno-filozoficzna (Kraków: Stefan Pawlicki, Maurycy Straszewski, Marian Morawski, Aleksander Raciborski, Wojciech Dzieduszycki, Warszawa: Henryk Struve).

¹² Por.: „Prace Trentowskiego, Libelta, Cieszkowskiego były traktowane bowiem jako największe osiągnięcia teoretyczne polskiej filozofii XIX w.” (Palacz 1987, 322).

¹³ Por.: „Czynnikiem wybawienia, »mesjaszem« miała być sama filozofia, która ludzkości odsłoni prawdę (tak sądził Wroński), albo też naród polski, który ludzkość do prawdy poprowadzi (jak Mickiewicz sądził)” (Tarkiewicz 1988, 171).

Powstała związana z pozytywizmem myśl społeczna o nachyleniu socjalistycznym czy nawet marksistowskim (Edward Abramowski, Stanisław Brzozowski, Kazimierz Kelles-Krauz, Ludwik Krzywicki) i opozycja względem niej (Henryk Struve). Przełom XIX i XX wieku to odrodzenie się tendencji historyzoficznych i romantycznych. Wpływ filozofii życia (Nietzsche, Bergson) zaznaczył się w twórczości pisarzy modernistycznych (Stanisław Przybyszewski, Waław Berent, Tadeusz Miciński). Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. uczniowie Twardowskiego objęli najważniejsze katedry filozofii na uniwersytetach (główna praca: orientacja analityczna, badanie podstaw logiki). Drugi poważny nurt polskiej filozofii w okresie międzywojennym rozwinął się w kierunku filozofii kultury (Florian Znaniecki, Marian Zdziechowski, Feliks Koneczny, Leon Chwistek). Nawiązania do aktualnej myśli społecznej czynili: Tadeusz Kroński (analiza faszyzmu) i Bogdan Suchodolski (perspektywy przemian cywilizacji). Przedstawiano idee związane z rozwojem socjologii (Bolesław Limanowski – idea połączenia socjalizmu z programem odbudowy niepodległej Polski), marksizmu (od Róży Luksemburg po Adama Schaffa). Kontynuację myśli społecznej można dostrzec i we współczesnej refleksji politycznej, przyczyniającej się do obalenia komunizmu w 1989 r. (nieprzypadkowo upadek tego systemu rozpoczął się w Polsce – Jerzy Giedroyc, Leszek Kołakowski, Czesław Miłosz, Witold Gombrowicz). Po II wojnie światowej filozoficzna myśl społeczna przechodziła różne fazy, warunkowane wydarzeniami politycznymi (szczególnie ożywienie w okresie 1956–1968, 1975–1981, po 1989 r.). Ukształtowała się warszawska szkoła historyków idei (Leszek Kołakowski, Bronisław Baczko, Andrzej Walicki, Jerzy Szacki, Krzysztof Pomian, Barbara Skarga). Nastąpiła poważniejsza recepcja głównych idei filozoficznych Europy. Obecnie należałoby mówić o adaptacji Polski do kulturowej idei zjednoczonej Europy.

Mimo wielu ograniczeń dziejowych o charakterze podstawowym – prawa do bytu narodu – udało się Polsce obronić tożsamość narodową, utrzymać właściwą jej kulturę (w tym myśl społeczno-polityczną) i rozwijać związaną z nią filozofię. Właśnie dzięki nim możliwe jest przeciwstawienie się tezm w rodzaju: „Polskiej filozofii niet, no jest filozofia w Polsce”¹⁴ (autor tego opracowania, zapewne w duchu „myślenia mocarstwowego”, zauważył, że w polskiej literaturze filozoficznej można odnaleźć jedynie tylko wpływy (ślady) myśli zachodnio-europejskiej).

2.2. Polski humanizm

Idea humanizmu należy w Polsce do głównych idei filozoficznych. Poważniejsze zwrócenie uwagi na filozofię człowieka czy antropologię filozoficzną związane jest zarówno z właściwą Polsce myślą społeczno-polityczną (zwłaszcza jej kontekstami moralnymi), jak i istotnymi w naszym kraju odniesieniami religijnymi (kwestia duchowości). Początki tej refleksji można wiązać z ideami humanizmu późnego średniowiecza (Jan Długosz, zm. 1480; Kallimach, zm. 1496). Grzegorz z Sanoka (zm. 1477) to pierwszy przedstawiciel myśli renesansowej w Polsce (krytyk Arystotelesa i scholastyki). Wyraźny był w kraju renesansowy humanizm uniwersytecki (Adam z Bochynia, Jerzy Liban, Wojciech Nowopolec). Z humanizmem można łączyć koncepcje polskiego stoicyzmu (Ja-

¹⁴ Por. wydany jeszcze za czasów carskiej Rosji słownik filozoficzny Ernesta L. Radłowa, w którym można odnaleźć sformułowanie: „polskiej filozofii niet, no jest filozofia w Polsce” (Radlov 1904, 204).

kub Górski, zm. 1583; Adam Burski, zm. 1611). Humanizm, który jednak nie został później zaakceptowany na uniwersytetach, znalazł poważniejszą reprezentację w filozofii społecznej i politycznej.

Istotnym elementem polskiego humanizmu jest podkreślanie znaczenia myśli moralnej. Już w traktatach historycznych Wincentego Kadłubka wyraźna jest refleksja o charakterze moralistycznym. Funkcję teologa-moralisty spełniał Mateusz z Krakowa. W wiekach XVI–XVIII polska myśl moralna w dużym stopniu związana była z problematyką społeczno-polityczną. Komisja Edukacji Narodowej wprowadziła do szkół nowy przedmiot o nazwie: „nauka moralna”, oparty na prawie naturalnym (obecnie w polskich szkołach „etyka” nauczana jest jako przedmiot do wyboru z religią od początku szkoły podstawowej). Zagadnienia dydaktyczne przeplatały się z kwestiami naukowymi. Już we współczesności historią etyki zajmowało się wielu filozofów polskich (Stanisław Jędrzak, Adam Krokiewicz, Ija Lazari-Pawłowska, Henryk Elzenberg). Dojrzałą refleksję moralną prezentowali (co było związane z ich postulatami nauczycielskimi) przedstawiciele szkoły lwowsko-warszawskiej (Kazimierz Twardowski, Tadeusz Czeżowski, Władysław Tatarkiewicz, Tadeusz Kotarbiński, Maria Ossowska). Właściwością humanizmu polskiej filozofii są silne odwołania do refleksji aksjologicznej (niekiedy o bardzo różnym charakterze): Józef Tischner, Karol Wojtyła, Klemens Szaniawski, Ija Lazari-Pawłowska, Jan Józef Lipski, Bohdan Cywiński (autor m.in. pracy *Zatruta humanistyka*).

Za jedną z charakterystycznych cech polskiego humanizmu można uznać rozwijanie myśli pedagogicznej. Już w XVI wieku Polska wymieniana jest jako ważny ośrodek renesansowej kultury humanistycznej. Powstałe w okresie reformacji gimnazja humanistyczne odegrały ważną rolę w rozwoju nauki i kultury. W XVII wieku w Lesznie rektorem szkoły był słynny czeski pedagog Jan Amos Komensky. Duże znaczenie miała reforma szkolnictwa, przeprowadzona w duchu oświeceniowym w końcu XVIII wieku przez Komisję Edukacji Narodowej (pierwsza w środkowej Europie świecka władza oświatowa). Komisja ta opracowała pierwszy w Europie kodeks szkolny (zawierający całość zagadnień związanych z funkcjonowaniem systemu szkolnego) i koncepcję nauczania w języku polskim na wszystkich szczeblach edukacyjnych. Jedną z konsekwencji działania Komisji w środowisku naukowym była rezygnacja z jeszcze uprawianego w uczelniach arystotelizmu na rzecz racjonalizmu i zwrócenia się ku naukom matematyczno-przyrodniczym. W Poznaniu w I poł. XIX w. działał wybitny pedagog Ewaryst Estkowski, u schyłku XIX w. Jan Władysław Dawid. Przedstawiciele nauk historycznych podjęli nawet zagadnienie dziejów oświaty (Antoni Karbowski, Antoni Danysz) czy kultury renesansowego humanizmu (W. Zakrzewski, Kazimierz Morawski – określany nawet jako „znawca humanizmu polskiego”, Stanisław Windakiewicz).

Alternatywę wobec logicyzującej szkoły lwowsko-warszawskiej stworzyli polscy przedstawiciele filozofii kultury. W ich propozycjach widoczne były zarówno akcenty historiozoficzne, jak i dotyczące zagrożeń cywilizacyjnych (Marian Zdziechowski, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Leon Chwistek, Feliks Koneczny). Widoczne były nawiązania do historii sztuki (W. Łuszczkiewicz, M. Sokołowski; później W. Tatarkiewicz – historia estetyki). Opozycję nauk humanistycznych wobec przyrodoznawstwa prezentowali: Florian Znaniecki i Feliks Młynarski. W niektórych opracowaniach zauważa się, że atak na humanizm przyszedł ze strony pozytywizmu i marksizmu (Krawczak 1987, 25), niekiedy traktowanych jako przedłużenie myśli oświeceniowej.

Jednak „w naszej tradycji humanizm wiąże się z charakterystycznym polskim indywidualizmem, z poszanowaniem jednostki i umiłowaniem wolności, zarówno w skali indywidualnej, jak i zbiorowej”. Polacy często prezentowali silny patriotyzm, wyrażany w jakimś pograniczu emocjonalności i duchowości. Wielu nosi w sobie obraz Samosierry, Orląt Lwowskich, Powstania Warszawskiego, pamięta o doświadczeniu totalitaryzmów (faszyzm, stalinizm – Katyń). Postawa ta może nie uwydatnia się jakoś szczególnie w codziennej egzystencji, ale w chwilach istotnych dla bytu narodu pojawia się z całą wyrazistością (choćby czasy współczesne: Jan Paweł II, Lech Wałęsa). Nie sposób odmówić Polakom zaangażowania również i filozoficznego: przepojone nim były dzieła polskich mesjanistów, w XIX w. filozofia katolicka była „bardziej żarliwa, niż pogłębiała i twórcza”, Stanisław Brzozowski wykladał swoje idee „bardziej płomiennie, niż ściśle”.

2.3. Filozofia przyrody – filozofia nauk przyrodniczych (empiryczne przyrodoznawstwo)

Refleksja dotycząca filozofii przyrody należy do najstarszych w Polsce. Już Witelon (ok. 1225–ok. 1280), chociaż znany głównie z pracy poświęconej optyce (*De perspectiva*), napisał również dzieło związane z kosmologią (*Naukę o obrotach ciał niebieskich*) i *O filozofii natury* (dwie ostatnie z wymienionych nie zachowały się). Witelon, uznawany za pierwszego polskiego filozofa, zaliczany jest do nurtu neoplatonizmu, wyjątkowego w zdominowanym przez arystotelizm XIII wieku. Mimo że jego system nie był „zasadniczo oryginalny”, to jednak jest porównywany z systemami takich myślicieli, jak Robert Grosseteste czy Roger Bacon. Może być traktowany jako „apogeum środowiska śląskiego w średniowieczu”, podobnie jak Kopernik jest szczytowym punktem krakowskiej kultury renesansowej (Wąsik 1958, 32). W Krakowie w XV wieku funkcjonowały dwie katedry nauk przyrodniczych. Kopernik pojawił się w dobrym ośrodku filozofii przyrody w Uniwersytecie Krakowskim (Marcin Król z Przemyśla, zm. 1459; Marcin Bylica z Olkusza, zm. 1495). Uniwersytet ten stał się międzynarodowym ośrodkiem studiów astronomicznych. Do odkrycia teorii heliocentrycznej Kopernika przyczyniły się jego badania filozoficzne (teorie starożytnych o ruchu Ziemi). W XVII wieku w Lesznie działał Jan Jonston, zwolennik Bacona i wiedzy eksperymentalnej. Niekiedy stwierdza się, że miejsce filozofii w XVII wieku (zdominowanej przez spekulatywną scholastykę) próbowały rekompensować nauki matematyczne i fizyczne (Jan Brożek – matematyk; Walerian Magni – wróg fizyki Arystotelesa; Wawrzyniec Susliga – przyjaciel Keplera; Jan Heweliusz – astronom).

Powrót do dobrej tradycji naukowej, związanej z przyrodoznawstwem, nastąpił dopiero w okresie oświecenia (Jan Krzysztof Kluk, Paweł Czenpiński). Wbrew tradycji szkół wyższych (martwa, wzmocniona kontrereformacją scholastyka, opór profesorów krakowskich uniemożliwił zatrudnienie Christiana Wolffa) budziło się zainteresowanie naukami przyrodniczymi (idee Galileusza, Newtona, Locke’a). Oświecenie polskie poprzez Condillaca (sensualizm) dotarło do Locke’a. Nawet w okresie zaborów w Warszawie (Stanisław Staszic), w Wilnie (Jan i Jędrzej Śniadeccy) i w Krakowie (Ludwik Zejszner) rozwijano refleksję z tej dziedziny. Po powstaniu listopadowym (1831) i wydarzeniach Wiosny Ludów (1848) wielu uczonych wyemigrowało (Paweł Strzelecki badał bogactwa naturalne Australii, Ignacy Domeyko działał w Chile, Edward Malinowski

w Peru). W okresie pozytywizmu wykładali w Warszawie wybitni przyrodnicy: F. Szokalski, J. Natanson i B. Dybowski. W czasie międzypowstaniowym działali w Krakowie przyrodnicy: F. Trojański i W. Münich. Po powstaniu styczniowym nastąpiła kolejna fala emigracji polskich uczonych. Wielu Polaków prowadziło katedry w obcych uczelniach (Maria Skłodowska-Curie w Paryżu – dwukrotna nagroda Nobla z fizyki i chemii). Już przed wybuchem I wojny światowej polscy badacze włączyli się w krwioobieg nauk przyrodniczych Europy i w różnym nasileniu postawa ta trwa do czasów współczesnych.

Tradycja dotycząca filozofii przyrody (czy lepiej współcześnie: filozofii nauk przyrodniczych) może być wiązana z refleksją poświęconą filozofii nauki. Na początku XX w. działała w Warszawie, zbliżona do konwencjonalistycznej filozofii nauki, Józefa Krzyżanowska-Kodisowa (jedna z pierwszych w Polsce i na świecie kobiet uprawiających naukowo filozofię). Teorią wiedzy naukowej zajmowali się: Marian Massonius, Adam Mahrburg, Władysław Mieczysław Kozłowski, Władysław Biegański. Władysław Heinrich rozwijał w Krakowie filozofię radykalnego empiryzmu. Z bardziej współczesnych filozofów nauki należy wymienić inspiratora Thomasa Kuhna – Ludwika Flecka. W latach 70. powstała poznańska szkoła metodologiczna (Jerzy Kmita, Leszek Nowak). Najnowsze czasy przynoszą już takich filozofów nauki, jak Stefan Amsterdamski, Władysław Krajewski, Zdzisław Augustynek czy Michał Tempczyk.

2.4. Filozofia wiązana z religią (metafizyka, filozofia religii)

Właściwie wejście Polski w krąg kultury zachodniej związane jest z przyjęciem chrześcijaństwa (przyjęcie chrztu przez Mieszka I z Czech w 966 r.). Rozwój chrześcijaństwa spowodował rozpowszechnienie się znajomości pisma, niezbędnego do uprawiania kultu. Zdaniem historyków, już od II połowy XI wieku można mówić o powstaniu szkolnictwa kościelnego. Wyższe duchowieństwo brało udział w tworzeniu Akademii Krakowskiej (Paweł Włodkowic – postulaty reformy Kościoła). Dominującym wyznaniem w Polsce stał się katolicyzm – katolicy obrządku łacińskiego stanowili w różnych okresach dziejowych od 65% (1931) do nawet 90% (1952) ogółu ludności. Przyjęcie katolicyzmu przez Polskę miało doniosłe konsekwencje kulturowe. W podnoszonym tu zakresie refleksji oznaczało związanie myśli filozoficznej z chrześcijańską formacją kulturową, np. łączenie religii i moralności, racjonalności i wolności (por. Krąpiec 1990, 260). Pierwsze fragmentaryczne przekłady *Biblii* na język polski następowały już w XIII wieku, pierwszy pełny jej przekład na język polski dokonany został w 1561 r. w Krakowie.

Przemiany filozofii związanej z doświadczeniem religijnym mają długą tradycję i są podobne do analogicznego procesu, dokonującego się w dziejach Europy. W perspektywie dziejowej najdłużej trwała w Polsce scholastyka: średniowiecze: *via antiqua* (tomizm i albertyzm) i *via moderna* (z dominacją nominalizmu), skotyzm (Michał Twaróg z Bystrzykowa, zm. 1520), później scholastyka renesansowa, dalej – filozofia szkolna baroku, aż po schyłkową scholastykę oświecenia, neoscholastykę i współczesny neotomizm. Do głównych postaci scholastyki okresu XIV–XV wieku z nurtu „dawnej drogi” należeli Jan z Głogowa i Jakub z Gostynina, a „nowej drogi” – Mateusz z Krakowa, Stanisław ze Skarbimierza, Piotr z Sienna. Wersję burydanistyczną prezentował Paweł z Worczyna, a skotyzm Michał z Wrocławia. Kontynuację scholastyki w XVI wieku przedstawiał Andrzej Glaber z Kobyliny. Scholastyka XVII wieku (w postaci filozofii szkolnej) miała licznych reprezentantów: Adam Burski, Marcin Śmiglecki, Tomasz Młodzianowski, Sa-

muel Wierchoński. Oryginalną doktrynę społeczno-religijną stworzyli przedstawiciele zboru ariańskiego (Samuel Przypkowski, Andrzej Wiszowaty), a nawet swoistą reformacyjną filozofię religii (Faust Socyn). W XVII wieku w wyniku konserwatyzmu środowiska naukowego związanego z uniwersytetami w Krakowie i Wilnie, akceptującego schyłkową scholastykę (odrzućcie ideę filozofii nowożytnej), następuje osłabienie polskiej kultury, a w tym i filozofii. W Polsce silna była postawa podejrzliwości wobec zmieniających się idei nowożytnej Europy. Do schyłkowej postaci tradycyjnej scholastyki XVIII w. należeli: Andrzej Rudzki i Jerzy Gengell. W kolegiach jezuickich krytykowano zarówno Kartezjusza, jak i zwolenników filozofii empirycznej (Galileusz, Newton, Bacon). W XIX w. przedstawiana była katolicka krytyka oświecenia (Karol Surowiecki). Właściwością filozofii katolickiej tego wczesnego okresu jest duża zmienność stanowisk – od akceptacji innowierców po silny sprzeciw wobec reformacji.

Czasem w krytycznych ocenach XIX wieku stwierdza się, że prawowierna filozofia katolicka była mglistą mieszanką spirytualizmu i mistycyzmu. Niekiedy zauważa się nawet, że w tym okresie „filozofia katolicka była bardziej żarliwa, niż oryginalna” (Tatar-kiewicz 1988, 170)¹⁵ – zacierała się granica między poglądami mesjanistów a filozofów katolickich. Widoczna była katolicka krytyka pozytywizmu (Stefan Pawlicki, Marian Morawski, Maurycy Straszewski). Na początku XX wieku funkcjonowała w Polsce silna neoscholastyka (Franciszek Gabryl, Witold Rubczyński – idealny realizm). W okresie międzywojennym myśl katolicka otworzyła się na problemy cywilizacji współczesnej (Władysław Kornilowicz – personalizm Jacques’a Maritaina, Zofia Landy). Rozwijał się neotomizm (Jacek Woroniecki), pod wpływem logistyki działali Józef M. Bocheński i Jan Salamucha. Myśl katolicka skierowaną ku filozofii kultury przedstawiali Konstanty Michalski i Andrzej Krzesiński.

Po II wojnie światowej rozwija się współczesny neotomizm (Kazimierz Kłósak, Zofia Zdybicka, Mieczysław Gogacz), katolicka myśl moralna (Karol Wojtyła), prowadzona jest refleksja inspirowana fenomenologią (Józef Tischner, Karol Wojtyła), następuje dalsze otwarcie na personalizm i filozofię dialogu. Za najpoważniejszą zasługę w tym zakresie uważa się uformowanie „oryginalnej polskiej szkoły tomistycznej” (Stefan Świeżawski, Mieczysław Krąpiec, Stanisław Kamiński). Wspomnieć należy również o katolickiej filozofii przyrody (Michał Heller, Józef Życiński). Jak i inne nurty filozoficzne w Polsce, filozofia katolicka doznała szczególnego ożywienia po 1989 r.

2.5. Logika formalna

Tradycja logiczna jest w Polsce bogata. Właśnie jedną z wyróżniających cech polskiej filozofii jest akcentowanie znaczenia refleksji logicznej w interpretacji problematyki filozoficznej. Właściwie logika formalna (obok mesjanizmu) uznawana jest za jedno z głównych osiągnięć polskiej filozofii¹⁶. Dominująca w XVII i XVIII wieku w Polsce filozofia szkolna akcentowała znaczenie wykształcenia logicznego. W zdominowanym przez scholastykę XVII wieku ukazało się znane w całej Europie dzieło Marcina Śmigleckiego *Logika* (1618 r.). Logika należała do powszechnie wykładanych przedmiotów

¹⁵ Rozdział: „Filozofia XIX w. w Polsce”.

¹⁶ Por.: „Problem narodu i logika formalna – oto dwie cechy charakterystyczne polskiej filozofii”, [w:] hasło: „Polska filozofia” (opr. J. Woleński), (Honderich 1998, 705).

filozoficznych, a aż do okresu II wojny światowej nauczana była w ramach propedeutyki filozofii w szkołach średnich.

Badanie podstaw logiki stało się zadaniem polskiej szkoły lwowsko-warszawskiej. W 1895 r. we Lwowie rozpoczął działalność Kazimierz Twardowski, założyciel tej szkoły, a jego uczniowie daleko wyszli poza orientację ściśle filozoficzną. Główne zasługi w zakresie logiki rozwijanej przez Polaków są istotne. Jan Łukasiewicz stworzył – określaną później jako polską – odrębną notację logiczną (zawierającą symbolikę beznawiasową: Kpq, KApqr, ApKqr) (Łukasiewicz 1929). Łukasiewiczowi przypisuje się również badania w zakresie teorii zdań, metodologii systemów aksjomatycznych, ważnych prac w zakresie systemów logiki wielowartościowej. Alfred Tarski pracował w zakresie metalogiki i metamatematyki, przedstawił semantyczną definicję prawdy, zawierającą słynne twierdzenie jego imienia (definicja prawdy wymaga środków pochodzących z bogatszego metajęzyka – twierdzenie Tarskiego). Badania nad systemami aksjomatycznymi i logiczną analizą języka naukowego prowadzili Stanisław Leśniewski i Kazimierz Ajdukiewicz. Reprezentanci szkoły lwowsko-warszawskiej w okresie międzywojennym zdominowali polską scenę filozoficzną, wielu z nich daleko wykraczało poza refleksję ściśle logiczną (Tadeusz Kotarbiński, Tadeusz Czeżowski, Zygmunt Zawirski, Daniela Gromska, Izydora Dąmbska, Seweryna Łuszczewska-Rohmanowa).

Po drugiej wojnie światowej przedstawiciele szkoły lwowsko-warszawskiej (Roman Suszko, Klemens Szaniawski, Andrzej Grzegorzczak, Jerzy Pelc, Marian Przełęcki, Jan Woleński) stanowili silny, wyraźnie wyodrębniony nurt filozoficzny, stanowiący obok filozofii katolickiej zdecydowaną opozycję wobec obowiązującej instytucjonalnie (do 1989 r.) wersji urzędowego marksizmu.

3. Filozofia w Polsce. Tradycja adaptująca idee europejskiej kultury filozoficznej na grunt polski

Europejska wspólnota dóbr jest zjawiskiem pozytywnym. Umożliwia docieranie do istotnych treści danej formacji i wyrażanie jej w różnych konwencjach kulturowych. Przekaz, adaptacja, obróbka kulturowa dóbr europejskich przez poszczególne narody jest zjawiskiem naturalnym. Istotne jest natomiast to, w jaki sposób kształtuje się ich wariant narodowy, na czym polega związana z nim specyfika postaci i typu filozofowania. Ważne są te podobieństwa i różnice w sposobach filozofowania poszczególnych narodów, które wpływać mogą na swoiste wzmocnienie wartości danego nurtu, powodowane szczególnie stymulującą sytuacją ideową danego narodu. Również i w Polsce można twierdzić o istnieniu charakterystycznego rdzenia czy nerwu narodowej filozofii. Jego kształtowanie się zachodziło pod wpływem obcych oddziaływań¹⁷. Po 1989 r. tworzą go: filozofia analityczna (z silną komponentą logiki), fenomenologia i filozofia katolicka (neoto-

¹⁷ Henryk Struve w 1870 r. zauważył: „Historia filozofii... w Polsce rozwijała się prawie zawsze pod obcym wpływem. Lecz pomimo to niestety powiedzieć nie można, aby stopniowe postępy tej historii na zachodzie znalazły zawsze należyty odgłos w naszym kraju” (Struve 1870, 132). Por. również: „... napotykamy wprawdzie bardzo bogate materiały bibliograficzne i biograficzne odnoszące się do filozofii w Polsce, ale nie masz tam ani poglądu na całkowity rozwój i stopniowy postęp filozofii w Polsce, ani tak niezbędnej krytyki filozoficznej” (tamże, 134).

mizm)¹⁸. Choć spory trwają, wydaje się sensowne uzupełnienie tych nurtów o polską filozofię „post-” (głównie postmodernizm), filozofię nauki, nurt historyków idei oraz, w nieco skromniejszej postaci, inne tradycje nawiązujące do filozofii współczesnej¹⁹, w tym np. bioetyka, filozofia procesu, sztuczna inteligencja. Ważna jest rola języka narodowego w kształtowaniu własnych idei filozoficznych²⁰.

Tradycja adaptująca idee europejskiej kultury filozoficznej na grunt polski to chyba najsilniejszy sposób uprawiania filozofii w Polsce. Powszechnie stwierdza się, że historia filozofii w Polsce odzwierciedla ogólny rozwój filozofii w Europie, a przeważają w niej okresy, w których polska filozofia naśladowała wzorce silniej rozwiniętych kultur filozoficznych. Chronologia polskiej recepcji i adaptacji europejskiej myśli filozoficznej jest bogata. Już próba wyodrębnienia jedynie głównych jej nurtów i reprezentantów powoduje wiele trudności. Władysław Weryho, twórca pierwszego polskiego czasopisma filozoficznego, pisał w 1908 r.: „dawał się odczuwać brak tematów, interesujących ogół naszych filozofów, brak węzła, łączącego naszą filozofię w jedną i nadającego rozwojowi umysłowości polskiej pewną ciągłość, jak to się działo i dzieje z filozofią francuską, niemiecką, angielską, które nieraz całe wieki poświęcały jednemu zagadnieniu” (Weryho 1908, V–VI).

Kulturowo najsilniejsza tradycja adaptacyjna dotyczy arystotelizmu i tomizmu, przedstawianych w Polsce w ramach scholastyki. Rozwija się ona od początku powołania Uniwersytetu Krakowskiego aż po neoscholastykę początku XX wieku i współczesny neotomizm. Wszystkie jej europejskie postacie dziejowe były przedstawiane w Polsce. Scholastyka miała nadzwyczaj długi okres funkcjonowania – panowała w uniwersytetach aż do połowy XVIII wieku. Był to wówczas okres dominacji tzw. filozofii szkolnej (silnego arystotelizmu), podtrzymującej skostnienie intelektualne środowiska filozoficznego. Dopiero reformy Komisji Edukacji Narodowej spowodowały utratę podstaw instytucjonalnych dla uprawiania tego rodzaju filozofii spekulatywnej. To zapóźnienie kulturowe Polski było kosztowne: nawet w XIX wieku filozofia w Polsce była względem Europy kompletna, ale nie była samodzielna.

Jako przedstawicieli polskiego odrodzenia wymienia się Adama z Bochynia i Jerzego Libana (wpływ filozofii włoskiej). W XVII wieku sensualizm Condillaca (filozofia francuska) został zaakceptowany w postaci podręcznikowej (przyjęty przez KEN podręcznik logiki). Idee oświecenia (duże zróżnicowanie wariantów narodowych: francuskiego, szkockiego i angielskiego, niemieckiego) najmocniej realizowali: Jan Śniadecki, Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, wprowadzając bliską mu empirystyczną postawę moralną. Polską adaptację szkockiej *filozofii zdrowego rozsądku* prezentowali: Jędrzej Śniadecki, Anioł Dowgird, Józef Emanuel Jankowski.

W Polsce zawsze silne były wpływy tradycji niemieckiej. Polski kantyzm niezbyt silny, raczej minimalistyczny, reprezentowali: Jędrzej Śniadecki, Józef Szaniawski, Fe-

¹⁸ Por. hasło: „Polska filozofia” (opr. J. Woleński), (Honderich 1998, 706).

¹⁹ W ramach VII. Polskiego Zjazdu Filozoficznego (Szczecin, 14–18.IX.2004 r.) powołano 20 sekcji tematycznych (m.in. Filozofii Umysłu, Filozofii Języka, Filozofii Feministycznej). X Zjazd (Poznań, 15–19.IX.2015 r.) zawierał już 27 sekcji.

²⁰ Por. referat (i tekst przygotowywany do druku): M. Woźniczka, *Adaptacja narodowej tradycji filozoficznej do uniwersalizmu filozofii – problem źródłowości języka. Kontekst myśli Henryka Elzenberga*, Ogólnopolska Konferencja Filozoficzna „Filozofować po polsku. Źródłowość języka – uniwersalizm zagadnień”, Instytut Filozofii, AJD Częstochowa, 9 maja 2017 r.

liks Jaroński, Józef Hoene-Wroński, po neokrytycyzm Adama Mahrburga. Polski heglizm przedstawiali: Józef Kremer, Karol Libelt, Henryk Kamiński, August Cieszkowski, Bronisław Trentowski, Edward Dębowski – odznaczał się on orientacją na problematykę społeczno-polityczną (Henryk Kamiński). Widoczny był również polski schellingianizm (Józef Gołuchowski). Przedstawicielem polskiej filozofii spekulatywnej (początki romantyzmu) był Józef Hoene-Wroński (mesjanistyczna idealistyczna „filozofia absolutu”).

Powrót do tradycji francuskiej zaznaczył się w orientowanym społecznie polskim pozytywizmie (Julian Ochorowicz, Adam Mahrburg, Aleksander Świętochowski, Edward Abramowski, Franciszek Krupiński, Marian Massonius). Istniała również opozycja względem niego – polski antypozytywizm (Henryk Struve). Polski empiriokrytycyzm znalazł swojego obrońcę w postaci Władysława Heinricha, półmetafizyków prezentował Mściśław Wartenberg. Niekiedy do polskiego egzystencjalizmu zalicza się myśl Henryka Elzenberga, rozwijana jest ona i współcześnie (Maria Gołaszewska, Józef Piórczyński). Polska fenomenologia to Roman Ingarden i Władysław Stróżewski. Polska filozofia analityczna najsilniej przedstawiana jest przez tradycję kontynuatorów szkoły lwowsko-warszawskiej. O polskiej filozofii katolickiej (neotomizm) wspomniano już wcześniej. Do wartościowych dziedzin polskiej refleksji zalicza się też estetykę (Roman Ingarden, Władysław Tatarkiewicz) (Wojtysiak 2005). Obecnie rozwija się polska hermeneutyka (Andrzej Bronk, Barbara Tuchańska), polski postmodernizm (Zygmunt Bauman, Andrzej Szahaj), a także kognitywistyka (Robert Piłat, Jerzy Perzanowski) i pragmatyzm (Piotr Gutowski, Marek Hetmański).

4. Filozofia w Częstochowie

W tradycji kulturowej Polski Częstochowa funkcjonuje przede wszystkim jako ośrodek kultu religijnego (traktowany jako najważniejsze miejsce katolickiego kultu w Polsce). Przejawem poważniejszego, kulturowego zainteresowania problematyką filozoficzno-religijną jest to, że w Częstochowie funkcjonuje filia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (kierunek studiów: teologia) i Wyższe Seminarium Duchowne. Wielu studentów podejmuje studia, łącząc kierunek teologia z kierunkiem filozofia. Liczne interdyscyplinarne konferencje, sympozja i inne różnego rodzaju kontakty stwarzają niepowtarzalny klimat naukowy i duchowy miasta. Tradycja akademicka w Częstochowie jest stosunkowo młoda. Jednak już na początku XX wieku działał w Częstochowie Władysław Biegański, nauczyciel logiki w ówczesnych częstochowskich szkołach średnich, „autor najobszerniejszych w tym okresie podręczników logiki, teorii poznania i etyki”, określany niekiedy mianem „filozofa bez katedry”. Owocem tej pracy pedagogicznej był *Podręcznik logiki dla szkół średnich i samouków*, uznany przez galicyjską Radę Szkolną za najlepszy polski podręcznik logiki. W okresie jesień 1944–wiosna 1945 (po wysiedleniu z Warszawy) prowadził wykłady w Częstochowie, w ramach Wolnej Wszechnicy Polskiej (Kursy Akademickie) prof. Wiktor Wąsik.

Dopiero po II wojnie światowej powstała w Częstochowie uczelnia humanistyczna. Zajęcia z przedmiotów filozoficznych prowadzone były przez wiele uznanych autorytetów filozoficznych właściwie od początków powstania uczelni w różnych etapach jej

przekształceń: najpierw Kolegium Nauczycielskie (1971), później Wyższa Szkoła Pedagogiczna (1974), Akademia im. Jana Długosza (2004), obecnie Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza (2018). Częstochowianka, wybitna poetka polska, Halina Poświatowska podjęła studia filozoficzne (i pracowała) na Uniwersytecie Jagiellońskim (początek lat 60. XX w.). W okresie komunistycznym była zatrudniona w uczelni (1978–1981) prof. Barbara Stanosz (filozofia nauki, filozofia analityczna, logika – odsunięta przez władze komunistyczne, za zbyt bliskie związki z KOR-em, od dydaktyki w Warszawie). Ważna jest również historia instytucjonalna. Do 1985 r. ówczesny Zakład Filozofii umieszczony był w Międzyuczelnianym Instytucie Nauk Ekonomicznych i Społecznych Politechniki Częstochowskiej (kierownik Zakładu – prof. Wiesław Sztumski). Pracownicy Zakładu prowadzili wówczas zajęcia zarówno na Politechnice Częstochowskiej, jak i w ówczesnej Wyższej Szkole Pedagogicznej. W WSP – zarówno instytucjonalnie, jak i przedmiotowo – wyraźne były próby uzyskania własnej tożsamości: istniał zarówno Zakład Filozofii i Socjologii (do 1985 r.), jak i Zakład Filozofii i Religioznawstwa (1985–1990; stopień doktora habilitowanego uzyskali ówcześni religioznawcy, obecnie: prof. Piotr Stawiński i prof. Janusz Fałowski, rusycystka i kulturoznawca prof. Urszula Cierniak). W uczelni funkcjonowało Podyplomowe Studium Filozoficzno-Religioznawcze i Studenckie Koło Filozoficzno-Religioznawcze. W okresie 1990–2002 Zakład Filozofii wchodził w skład Instytutu Filozoficzno-Historycznego (Wydział Filologiczno-Historyczny). W latach 2002–2008 funkcjonował w Wydziale Pedagogicznym. W okresie 2008–2016 Zakład Filozofii, umieszczony był w strukturze Instytutu Filozofii, Socjologii i Psychologii AJD (Wydział Nauk Społecznych). Obecnie nauczyciele akademicy filozofii funkcjonują w ramach powołanego w 2016 r. Instytutu Filozofii w ramach Wydziału Filologiczno-Historycznego. Z samodzielnych pracowników nauki najdłużej (1976–2003) z Uczelnią związany był prof. Stefan Folaron, długoletni kierownik Zakładu Filozofii. Wszystkie stopnie kariery (od magistra do doktora habilitowanego) w Uczelni przeszła prof. Elżbieta Jung (1985–1993). Po upadku systemu komunistycznego środowisko filozoficzne zasilili nauczyciele wiązani z KUL-em: prof. Jerzy Gałkowski (1990–1993), prof. Maria Braun-Gałkowska (1990–1994), ks. prof. Józef Życiński (1990–1991), prof. Wojciech Żelaniec (1990–1992). Wyraźne było oddziaływanie nauczycieli akademickich ze środowiska katowickiego: prof. Andrzej Kiepas (1993–1994), prof. Krzysztof Wieczorek (2001–2002) oraz krakowskiego: prof. Jan Hertrich-Woleński (1996–2001) i prof. Jan Hartman (1997). W okresie 2003–2005 pracownikiem Zakładu Filozofii był prof. Henryk Piliś (Warszawa). Wielu filozofów pracujących w uczelni uzyskało stopień doktora habilitowanego w zakresie filozofii: prof. Stefan Folaron (1990), prof. Andrzej Zalewski (1994), prof. Władysław Pabiasz (1997), prof. Elżbieta Jung (2002), prof. Ryszard Mirek (2003), prof. Joanna Grygiel (2004), prof. Hubert Mikołajczyk (2006), prof. Ireneusz Światała (2008), prof. Andrzej Tarnopolski (2013), prof. Maciej Woźniczka (2014), prof. Dorota Probuska (2014), prof. Adam Olech (2016). Tytuł naukowy profesora uzyskał Andrzej Zalewski (2004). Podstawowa działalność naukowa i dydaktyczna skupiona jest wokół Instytutu Filozofii, umieszczonego obecnie w strukturze Wydziału Filologiczno-Historycznego AJD. W roku 2006 uczelnia uzyskała zgodę MEN-u na prowadzenie studiów wyższych z filozofii na poziomie licencjatu i rozpoczęła nabór na kierunku filozofia (studia stacjonarne i niestacjonarne) na rok akademicki 2007/2008. Zgodę na prowadzenie studiów magisterskich z filozofii Wydział Nauk Społecznych uzyskał w lipcu 2013 r. W 2016 r. Uczelnia złożyła wnioski o uzyskanie uprawnień w zakresie

nadawania stopnia doktora z filozofii. Od 1999 r. ukazuje się rocznik „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Filozofia” (w 2016 r. ukazał się t. XIII; pod innymi tytułami czasopismo zawierające teksty filozoficzne ukazuje się od 1978 r.). W Częstochowie funkcjonuje Oddział Częstochowski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Zakończenie

Najsilniejszy udział polskiej filozofii w filozoficznej pracy Europy wiązany jest z filozofią przyrody (Kopernik), logiką (Alfred Tarski, szkoła lwowsko-warszawska), fenomenologią (Roman Ingarden) i filozofią katolicką (neotomizm). Polacy wytworzyli specyficzną polską filozofię narodową (polski mesjanizm), umożliwiającą im przetrwanie w trudniejszych warunkach dziejowych. Filozofia w Polsce jest profesjonalnie rozwijana i można w dużym stopniu twierdzić o istnieniu specyficznego polskiej filozofii. Zdaniem historyków filozofii o prymat w tej dziedzinie w perspektywie całości dotychczasowych dziejów ubiegają się: mesjanizm i filozofia analityczna (szkoła lwowsko-warszawska)²¹. Do wyróżniających cech polskiej filozofii należy szerokie spektrum refleksji, swoisty pluralizm zarówno warsztatowy, jak i dotyczący podejmowanych zagadnień badawczych. Niekiedy nawet uderzające mogą być skrajności dziejowo najsilniejszych formacji: od filozofii analitycznej (z silną komponentą logiczną) po mesjanizm i filozofię duchowości (tradycja katolicyzmu). Ta cecha może wskazywać na pewien brak stabilności – przecież istotność kultury tkwi w silnym centrum, a nie w skrajnościach.

W całościowych opracowaniach dziejów filozofii w Polsce zauważa się przewagę refleksji praktycznej nad teoretyczną (myśli społecznej i kulturowej nad spekulatywno-metafizyczną, zagadnień etycznych i psychologicznych nad ontologicznymi czy epistemologicznymi). Dzieje filozofii w Polsce to w dużym stopniu oscylacja między wpływowymi ideami Zachodu a jej polityczno-kulturowymi uwarunkowaniami historycznymi. Problemem polskiej filozofii jest hermetyczność, jej nie najlepsze funkcjonowanie społeczne (obecnie zbyt silne, negatywne oddziaływania kultury masowej). Duże wątpliwości związane są z brakiem powszechnej edukacji filozoficznej w szkołach średnich (proponując jej wprowadzenia nie spotykają się z przychylną akceptacją decydentów politycznych). Następnie skłonność do tradycjonalizmu – Polacy niezwykle długo akceptują różne idee (scholastyka, psychologizm), niekiedy wyraźna opozycja wobec nowych idei kulturowych (np. Kartezjusza i nowożytnego empiryzmu, pozytywizmu, obecnie: wobec postmodernizmu). Często przyjmowanie idei filozofii europejskiej zachodziło z dużym opóźnieniem (szczególnie filozofia nowożytna i wiek XIX). Dalej – brak wielkich, samodzielnych projektów filozoficznych. Jednym z warunków kulturowego wzmocnienia polskiej filozofii może być silniejsze zwrócenie się ku filozofii kulturowej, praktycznej: filozofii polityki, ekonomii, refleksji społecznej.

Polacy mają wyraźną predyspozycję do stworzenia własnej, polskiej filozofii narodowej, jednak wciąż brakuje im swoistej „mocy kulturowej” do jej należytego uwyrażenia

²¹ Por.: „Jan Woleński ukształtowanie się szkoły lwowsko-warszawskiej nazwał «tworzeniem czegoś niemal z niczego», co sugeruje, że ten nurt teoretyczny ma rodowód wyłącznie polski i z powodzeniem konkuruje z filozofią mesjanizmu polskiego o miano «filozofii narodowej, choć inaczej rozumianej»” (Mackiewicz 2001, 41).

i sprecyzowania. Czy filozofia polska jest wyrazem polskiej kultury narodowej? Niewątpliwie należałoby poprawić w polskim profesjonalnym środowisku filozoficznym świadome dążenie do prezentacji filozoficznej głównych osiągnięć polskiej kultury intelektualno-duchowej. Ale czy współczesna idea zjednoczonej Europy sprzyja tego rodzaju poszukiwaniom i interpretacjom...?

Bibliografia

- Honderich T. (red.) (1998), *Encyklopedia filozofii*, t. I, przeł. J. Łoziński, Zysk i S-ka, Poznań.
- Jaśtał J., Kołodziejczyk S., Rabus J. (red.) (2004), *Informator filozofii polskiej*, Aureus, Kraków.
- Krawczak A. (1987), *Rzecz o windykacji humanizmu w polskiej filozofii okresu „Solidarności”*, [w:] W. Strzałkowski (red.), *Filozofia polska na obczyźnie*, Polskie Tow. Naukowe na Obczyźnie, Londyn.
- Krapiec M.A. (1990), *Człowiek w kulturze*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II: „Pallottinum II”, Rzym – Warszawa.
- Łukasiewicz J. (1929), *Elementy logiki matematycznej*, Komisja Wyd. Koła Matematyczno-Fizycznego Słuchaczy Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Mackiewicz W. (red.) (2001), *Polska filozofia powojenna*, t. I, Witmark, Warszawa.
- Palacz R. (1987), *Klasycy filozofii*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa.
- Radlov E.L. (1904), *Filosofskij slovar logiki, psichologii, etiki, estetiki i istorii filosofii*, Akc. Obšč. Brokgauz'-Efron', S. Peterburg.
- Rembierz M., Śleziński K. (red.) (2006), „Studia z Filozofii Polskiej”, t. 1, Bielsko-Biała – Kraków.
- Schwegler A. (1863), *Historia filozofii*, tłum. F. Krupiński, E. Wende i Spółka, Warszawa.
- Stöckl A., Weingärtner J. (1930), *Historia filozofii w zarysie*, oprac. F. Kwiatkowski, Wydaw. Księży Jezuitów, Kraków.
- Struve H. (1870), *Wykład systematyczny logiki czyli nauka dochodzenia i poznania prawdy*, Wyd. K. Kowalewski, Warszawa.
- Tatarkiewicz W. (1988), *Historia filozofii*, t. III, PWN, Warszawa.
- Wąsik W. (1958), *Historia filozofii polskiej*, t. I, Wyd. Pax, Warszawa.
- Weryho W. (1908), *Dziesięciolecie Przeglądu Filozoficznego*, „Przegląd Filozoficzny”, z. 1–2.
- Wojtysiak J. (2005), *Czy istnieje takie x, że x jest filozofią polską?*, „Znak”, nr 600.
- Woleński J. (1997), *Szkoła lwowsko-warszawska w polemikach*, Scholar, Warszawa.
- Woźniczka M. (2014) (red.), *Filozofia polska na tle filozofii europejskiej w XX wieku*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa.
- Wójcicki R. (2007), *Filozofia polska 20. wieku (1897–1995)*, strona internetowa: www.calculumus.org/forum/2/wojcicki.doc

Dodatek bibliograficzny: Opracowania dotyczące historii filozofii w Polsce oraz polskie czasopisma filozoficzne

Spis

- I. Opracowania bibliograficzne
- II. Pełniejsze opracowania dotyczące historii filozofii w Polsce (porządek historyczny)
 - A. W literaturze obcojęzycznej
 - B. Piśmiennictwo w języku polskim (wybór – dokładniejszy we wcześniejszym okresie)
- III. Polskie czasopisma filozoficzne (uwzględniono głównie najstarsze)
 - A. Wydawane w językach obcych
 - B. Wydawane w języku polskim
 - C. Serie filozoficzne
 - D. Prace studentów
 - E. Pogranicza filozofii – mniej profesjonalne
 - 1. Ogólne
 - 2. Filozofia jednoznacznie zideologizowana – marksizm
 - 3. Czasopisma zbiorcze (filozofia jedynie jednym z działów)
 - 4. Popularyzacja filozofii
 - 5. Szkolnictwo średnie
- IV. Czasopisma internetowe

I. Opracowania bibliograficzne:

- 1948, A. Grzegorzczak, *Prace o polskiej filozofii współczesnej (bibliografia)*, Przegląd Filozoficzny 1948, r. 44, z. 1–3, s. 56–59 (obejmuje 23 pozycje z komentarzem)
- 2008, Cz. Głombik, *Powracające pytania o stan badań nad filozofią polską*, w: J. Skoczyński (red.), *Polskie ethos i logos*, Kraków 2008, s. 153–158.
- 2017, Lista polskich czasopism filozoficznych: <http://pif.up.krakow.pl/w.czasopisma0000.htm>

II. Pełniejsze opracowania dotyczące historii filozofii w Polsce (porządek historyczny)

A. W LITERATURZE OBCOJĘZYCZNEJ

- 1848, Robert Blakey, *History of the Philosophy of Mind*, London (wzmianki o filozofii w Polsce)
- 1869, Klemens Hankiewicz, *Die Philosophie bei den Polen*, w: *Grundzüge der slavischen Philosophie*, Rzeszów (II wydanie, Rzeszów i Lwów 1873, s. 25–44) (rozdziałik: *Die Philosophie bei den Polen*)
- 1872, Friedrich Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie der Neuzeit*, Berlin
- (3. wydanie) (jedynie wzmianki o wpływach niemieckiej filozofii w Polsce: s. 356, 366)
 - 7. wydanie (1886)
 - też jego przekład rosyjski (J. Kołybowski) *Historii filozofii współczesnej*, S. Petersburg 1890

- 1873, Kl. Hankiewicz, *Grundzuge der slavischen Philosophie*, Rzeszów
- 1874, Henryk Struve, *Die Philosophische Literatur der Polen*, w: „Philosophische Monatshefte”, t. X, s. 222–231 (streszczenie pracy z 1870 r.)
- 1882, Heinrich Nitschmann, *Geschichte der polnischen Literatur*, Lipsk, s. 469–473
- ?, A. Brückner, *Geschichte der polnischen Literatur*, t. II
- 1890, M. Massonius, *Filosofia u Poliakow*, (w ros. przekładzie J. Kołybowskiego: F. Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Neuen Philosophie*, z VII wyd.), Petersburg s. 504–528
- 1895, Henryk Struve, *Die Polnische Literatur zur Geschichte der Philosophie*, w: „Archiv für Geschichte der Philosophie”, t. VIII, s. 89–123 (łącznie trzy artykuły obejmujące 78 stron druku: I cz. Filozofia w Polsce, II cz. Relacje polska a powszechna historia filozofii)
- ?, jeszcze ok. 1895, artykuły Struvego o polskich filozofach w „Philosophische Monatshefte”
- ?, Euzebiusz Stateczny, *Compedium Historiae Philosophiae*, (zawiera rozdział o filozofii w Polsce)
- 1900, J. Fijałek, *Polonia apud Italos scholastica, saeculum XV*, Kraków (scholastycy)
- 1905, H. Struve, *La philosophie en Pologne pendant les dix dernieres Annees*, Congres int. de Philosophie..., 2.me session, Geneve s. 343–350
- 1905, Heinrich von Struve, *Die polnische Philosophie der letzten zehn Jahren (1894–1904)*, Berlin s. 80
- 1906, M. Straszewski, *Philosophie in Polen*, (w: F. Ueberweg, *Grundriss ...*, IV), Berlin s. 639–650
- 1926, V. Dvornikovic, *Pogledi u noviju poljsku filozofiju*, „Jugoslavenska Njiva”, rocz. 10, z. 2–6. (Prz Filoz 1926)
- 1928, F. Ueberweg, *Die polnische Philosophie*, (opr. W. Lutosławski, L. Puciaty?, T. Czeżowski), Berlin cz. V, s. 229–334 (hasło: filozofia w Polsce)
- 1963, Jordan, Z.J. *Philosophy and Ideology*, Dodrecht: Martinus Nijhoff. (Traces the development of philosophy and marxism in Poland since the Second World War.)
- 1967, P. Edwards (red.), *The Encyclopedia of Philosophy*, hasło „Polish Philosophy” opr. G. Krzywicki-Herbut, New York
- 1967, H. Skolimowski, *Polish Analytical Philosophy*, London and New York: Routledge & Kegan Paul. (Review of the main features.)
- 1989, J. Woleński, *Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School*, Dodrecht: Kluwer Academic Publishers. (This is the English version of the first extensive monograph on the Lwow-Warsaw School.)
- 2013, J. Woleński i in. (red.), *Jewish and Polish Philosophy*, Austeria Publishing House, Kraków, Budapeszt
- 2015, J.J. Jadacki, *Polish philosophy of the 19th and 20th centuries: heritage studies*, WN Semper, Warszawa

B. PIŚMIENNICTWO W JĘZYKU POLSKIM (WYBÓR – DOKŁADNIEJSZY WE WCZEŚNIEJSZYM OKRESIE)

- 1810, J. Sołtykowicz, *O stanie Akademii Krakowskiej... wykład historyczny*, Druk. Grobłowska, Kraków 1810 (Struve nazywa to dziełem drogocennym – ale skupione jest ono głównie na biografiach)
- 1812, F. Jaroński, *O filozofii (cz. I. Wiadomość o filozofii w powszechności, cz. II Logika, cz. III Przypisy i objaśnienia do logiki)*, Drukarnia Akademicka, Kraków
- 1814 F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonym*, Drukarnia Rządowa, Warszawa i Wilno, 1814, t. II, cz. 3, (s. 1–67 pod tytułem *Filozofia teoretyczna i praktyczna*)
- 1837, M. Wiszniewski, *Charaktery rozumów ludzkich*, Wyd. S. Gieszkowski, Kraków, też: 1842.
- 1840, E. Ziemięcka, *Studia*, (pojedyncze epoki i myśliciele w ramach filozofii polskiej)
- 1841, M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, Wyd. S. Gieszkowski, Kraków, s. 142 (w t. III jest tylko historia polskiej filozofii scholastycznej w XV–XVI w.: s. 141–261; za przedstawiciela „filozofii rodzimej” w Polsce uważa Grzegorza z Sanoka)
- 1854, A. Tyszyński, *Początki filozofii krajowej*, w: „Rozbiory i krytyki”, Wyd. B.M. Wolff, Petersburg (i w: „Biblioteka Warszawska”) (fragmenty z historii polskiej filozofii, ale archaicznie ujęte)
- 1860, E. Ziemięcka, *Studia*, [org. *Studia Eleonory Ziemięckiej*, Wilno, nakładem J. Zawadzkiego; rozdziały: *Rozbiór kursów o literaturze słowiańskiej Adama Mickiewicza*, *Rys piśmiennictwa naszego od 1830 roku*, *O liryzmie jako uzupełnienie Rysu Piśmiennictwa naszego*, *Studia religijno-filozoficzne*, *O naturze umysłu ludzkiego i stosunku samodzielności do tradycji*] (pojedyncze epoki i myśliciele w ramach filozofii polskiej (Tyszyński); „wszystkie ważne kwestie poddałam pod światło religii i prawdziwej filozofii”)
- 1863, A. Schwegler, *Historia filozofii w zarysie*, E. Wende i Spółka, Warszawa (od pre-sokratejczyków po Hegla); zawiera dodatek: *Filozofia w Polsce*, s. 381–479: liczący prawie 100 stron (od Jana z Głogowa po Wrońskiego); tłumaczył całość i opracował filozofię w Polsce Franciszek Krupiński
- 1865, hasło „Nauki Filozoficzne” w: S. Orgelbrand, *Encyklopedia powszechna*, t. XXI, s. 102–105, Wyd. S. Orgelbrand, Warszawa
- 1869, J. Niemirycz, *Rys historii filozofii w Polsce* (w: *Badania filozoficznych tajemnic życia*), cz. I, s. 227–249, Warszawa
- 1870, H. Struve, *Wykład systematyczny logiki czyli nauka dochodzenia i poznania prawdy*, Wyd. K. Kowalewski, Warszawa (pod tytułem trzeciego rozdziału *Logika w Polsce* przedstawiono historię polskiej filozofii od Grzegorza z Sanoka po Józefa Gołuchowskiego; s. 132–282)
- 1873, A. Skórski, *Filozofia Jana Śniadeckiego*, Wyd. Tygodnik Wielkopolski, Poznań
- 1874–78, L. Sowiński, *Rys dziejów literatury polskiej podług notat Aleksandra Zdanowicza*, Wyd. J. Zawadzki, Wilno (jest tam np. w t. I rozdział *Filozofia scholastyczna*, s. 119–127), a w t. V (1878) historia filozofii w Polsce w XIX w. s. 1–118
- 1875, M. Straszewski, *Jan Śniadecki jako filozof*, Akademia Umiejętności, Kraków
- 1876, F. Krupiński, *Nasza historiozofia*, „Ateneum”, t. 3, s. 548

- 1877, M. Morawski, *Filozofia i jej zadanie*, Drukarnia Ludowa, Lwów, r. X–XII (o scholastykach polskich XV w.)
- 1879, J. Niemirycz, *Rys historii filozofii w Polsce*, w: tenże, *Badania filozoficzne tajemnic życia*, cz. 3, Warszawa
- 1891, W. Smoleński, *Przezwrot umysłowy w Polsce w XVIII w.*, Wyd. G. Gebethner, Kraków i Petersburg
- 1891, S. Windakiewicz, *Podania. Studium z dziejów cywilizacji polskiej*, Kraków
- 1895, P. Chmielowski, *Zarys najnowszej literatury polskiej*, wyd. 3, Wyd. G. Gebethner, Kraków
- 1900, K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, t. I, s. 59–293 (scholastyka)
- 1900, W.M. Kozłowski, *Współczesna literatura filozoficzna*, „Ateneum” (warszawskie)
- 1900, H. Struve, *Historia filozofii w Polsce na tle ogólnego rozwoju życia umysłowego*, Wyd. A. Gins, Warszawa (ukazał się tylko z. 1, praca to może być traktowana jako pierwsza monografia dotycząca całości historii filozofii w Polsce)
- 1902, hasło: „Filozofia” w: S. Orgelbrand, *Encyklopedia powszechna*, t. XII, s. 78–81
- 1904, S. Tomkiewicz, *Filozofia w Polsce w XV i XVI w.*, Wyd. A. Koziński, Kraków
- 1907, H. Struve, *Filozofia polska w ostatnim dziesięcioleciu (1894–1904)*, przeł. z niem. K. Król, Gebethner i Wolff, Warszawa
- 1909, J. Bączek, *Filozofia w Polsce*, (w: tenże, *Zarys historii filozofii*, s. 174–197), Gebethner i Wolff, Warszawa
- 1909, M. Straszewski, *Historia filozofii polskiej*, Kraków (jedna z pierwszych syntez historii filozofii w Polsce)
- 1910 r. A. Zieleńczyk, *Drogi i bezdroża filozofii polskiej*, Wyd. H. Lindenfeld, Warszawa
- 1910, A. Baumfeld, *Polska myśl mesjaniczna*, E. Wende, Warszawa
- 1911, H. Struve, *Historia logiki jako teorii poznania w Polsce*, Warszawa (wyd. 2)
- 1912, M. Straszewski, *Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowm*, (t. 1, Od rozbiorów do r. 1831), nakł. Koła Filozoficznego Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
- 1912, A. Zieleńczyk, *Drogi i bezdroża filozofii*, w niej rozdział *Drogi i bezdroża filozofii polskiej*, Warszawa
- 1913 i 1914, F. Gabryl, *Polska filozofia religijna w XIX wieku*, („syntetyczny wykład filozofii nowożytnej i na wskroś dogmatyczny”), Warszawa
- 1918, M. Straszewski, *Myśl filozoficzna polska*, (w: F. Koneczny red., *Polska w kulturze powszechnej*) Kraków, s. 189–241
- 1921, M. Straszewski (red.), *Polska filozofia narodowa*, Gebethner i Spółka, Kraków
- 1923, A. Zieleńczyk, *Czynnik pragmatystyczny w filozofii polskiej*, w: „Przegląd Filozoficzny” 1923, 26, z. III–IV, s. 135–143. (referat wygłoszony 12 maja 1923 r. na I Polskim Zjeździe Filozoficznym we Lwowie)
- 1924, A. Zieleńczyk, *Geneza i charakterystyka kantyzymu polskiego*, w: „Przegląd Filozoficzny” 1924, 27, z. III–IV, s. 158–143.
- 1924, S. Brzozowski, *Filozofia romantyzmu polskiego*, Akcyjna Spółka Wydawnicza, Lwów, ss. 70.
- 1927, W. Mileski, *Polska filozofia narodowa*, Warszawa (recenzja w „Przeglądzie Filozoficznym” 1927, z. II–III s. 217)

- 1930, A. Stöckl, J. Weingärtner, *Historia filozofii w zarysie*, oprac. F. Kwiatkowski, Kraków 1930, (wydanie trzecie przejrzone, uzupełnione i znacznie rozszerzone; wydanie drugie ukazało się w Krakowie w 1928 r., pierwsze w Krakowie w 1926 r.). W książce tej zamieszczono dodatek *Historia filozofii w Polsce* liczący 73 strony (s. 547–622)
- 1930, M. Straszewski, *Historia filozofii w Polsce*, uzup. F. Kwiatkowski, Wyd. Ks. Jezuitów, Kraków
- 1931, W. Wąsik, (Krótki zarys historii filozofii polskiej), Encyklopedia Powszechna Gutenberga, t. XIII, „Polska”, Kraków, s. 256–265
- 1931, W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, (pierwsze wydanie Lwów, od wydania czwartego: Warszawa; wyd. 22. w 2005 r.) – zawiera rozdziały poświęcone filozofii w Polsce
- 1939, W. Wąsik, *Zarys historii filozofii polskiej* (tytuł roboczy), patronat Ministerstwa Spraw Zagranicznych (*Udział Polski w kulturze światowej*), tekst prawdopodobnie zaginął
- 1948, W. Tatarkiewicz, *Zarys dziejów filozofii w Polsce*, Wyd. PAU, Kraków
- 1949, W. Wąsik, *Polska Scholastyka*, (tekst wycofany w czasie drugiej korekty z powodów politycznych przez wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, nie został również zaakceptowany tekst: *Filozofia polskiego Renesansu*)
- 1955, 1960, 1971; A. Kadler, (red.), *Bibliografia filozofii polskiej*, 3 vols (Vol. 1 (1750–1830); Vol. 2 (1831–64); Vol. 3 (1865–95), PWN, Warszawa
- 1959, W. Wąsik, *Historia filozofii polskiej*, Wyd. Pax, Warszawa, t. I i II (1959–1966)
- 1964, Hinz, H., Sikora, A. (eds), *Polska myśl filozoficzna. Oświecenie. Romantyzm*, PWN, Warszawa
- 1965, B. Baczek i in., *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*, Wyd. PAN, Warszawa
- 1966, A.B. Stępień, *Fenomenologia w Polsce (w powojennym dwudziestolecu)*, w: „Studia Philosophiae Christianae” 2 (1), s. 29–47
- 1967, brak red., *Filozofia polska*, Wiedza Powszechna, Warszawa
- 1972, R. Palacz, *Filozofia Polska XV wieku*, PWN, Warszawa 1972
- 1973, T. Czeżowski, *Polska filozofia w dwudziestolecu międzywojennym*, „Studia Filozoficzne”, 2, s. 61–69
- 1973, A. Walicki, *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, KiW, Warszawa, t. 1–3
- 1975–88, Z. Kuksewicz (red.), *Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce*, Ossolineum, Wrocław
- 1976, A.B. Stępień, *Filozofia polska w wiekach XIX i XX*, w: M.A. Krapiec i in. (red.), *Wkład Polaków do kultury świata*, s. 171–191, TN KUL, Lublin
- 1978, Szczucki, L. (ed.), *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII wieku*, Ossolineum, Wrocław
- 1978–9, J. Domański, L. Szczucki, Z. Ogonowski, Z. (red.), *700 lat myśli polskiej*, PWN, Warszawa
- 1980, W. Chudy, *Polska filozofia współczesna i jej tradycja*, „Znak”, 32, nr 1, s. 101–114
- 1982, S. Borzym, *O filozofii międzywojennej w Polsce*, „Znak”, 36, nr 4, s. 210–241
- 1983, S. Borzym i in., *Zarys dziejów filozofii polskiej 1815–1918*, PWN, Warszawa
- 1984, J. Domański i in., *Zarys dziejów filozofii w Polsce, wieki XIII–XVII*, PWN, Warszawa
- 1985, J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, PWN, Warszawa

- 1987, W. Strzałkowski (red.), *Filozofia polska na obczyźnie*, Wyd. Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Londyn
- 1989, Domanski, I, Szczucki, L., Ogonowski, Z., *Zarys dziejów filozofii w Polsce; wieki XIII–XVII*, PWN, Warszawa
- 1990, W. Chudy, *Filozofia polska po II wojnie światowej*, „Studia Philosophiae Christianae”, 26 (1), s. 129–41
- 1991, S. Borzym, *Filozofia polska 1900–1950*, ZN im. Ossolińskich, Wrocław
- 1992, J. Czerkawski, *Humanizm i scholastyka*, RW KUL, Lublin
- 1992, Z. Ogonowski, *Filozofia polityczna w Polsce w XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, PAN, Warszawa
- 1993, S. Borzym, *Panorama polskiej myśli filozoficznej*, WN PWN, Warszawa
- 1995, S. Wielgus, *Średniowieczna filozofia w Polsce*, w: *Z badań nad średniowieczem*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin
- 1997, W. Tyburski, *Filozofia polska przełomu XIX i XX wieku. Zapomniani twórcy*, Wyd. „Top Kurier”, Toruń
- 1997, T. Ślipko, *Filozofia polska w latach przełomu*, „Forum Philosophicum” t. 2, 1997, s. 51–70
- 1998, J.J. Jadacki, *Orientacje i doktryny filozoficzne. Z dziejów myśli polskiej*, Wyd. Filozofii i Socjologii UW, Warszawa
- 1999, R. Palacz, *Klasycy filozofii polskiej*, Wyd. „Zachodnie Centrum Organizacji”, Warszawa – Zielona Góra
- 2001, W. Mackiewicz, *Polska filozofia powojenna*, Wyd. „Witmark”, Warszawa
- 2001, B. Truchlińska, *Filozofia polska. Twórcy – idee- wartości*, Oficyna Wydawnicza „Ston 2”, Kielce
- 2001, A.L. Zachariasz, *Filozofia w Polsce. Stan aktualny i perspektywy*, „Sofia” nr 1, http://www.alzachariasz.republika.pl/ALZ_filozofia1nr.pdf
- 2002, A. Przymusiła, M. Młoczkowska (oprac.), *Bibliografia filozofii polskiej 1896–1918*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa
- 2003, W. Mackiewicz, *Ludzie i idee. Polska filozofia najnowsza*, Wyd. „Witmark”, Warszawa
- 2003, W. Słomski (red.), *Filozofia polska w okresie transformacji ustrojowej*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce
- 2006, M. Rembierz, K. Śleziński, *Studia z filozofii polskiej*, t. 1, Bielsko-Biała – Kraków
- 2007, M. Rembierz, K. Śleziński, *Studia z filozofii polskiej*, t. 2, Bielsko-Biała – Kraków i dalsze tomy (w 2017 r. ukazał się t. 12)
- 2007, R. Wójcicki, *Filozofia polska 20. wieku (1897–1995)*, strona internetowa: www.calculamus.org/forum/2/wojcicki.doc (XI.2007)
- 2007, A. Dziedzic, A. Kołakowski, S. Pieróg, P. Ziemiński (red.), *Historia filozofii polskiej. Dokonania – poszukiwania – projekty*, WN Semper, Kraków
- 2008, „Rocznik Historii Filozofii Polskiej”, <http://www.filozofiapolska.pl>
- 2008, „Filozofia Polska XX Wieku”, <http://hektor.umcs.lublin.pl/~zlimn/seria/fpxx/2.htm>
- 2008, „Seminarium: Historia filozofii polskiej. Jej cele i metody”, http://www.metody.filozofiapolska.pl/proponowane_lektury.html
- 2008, B. Burlikowski, W. Rechlewicz (red.), *Filozofia w szkole. 8. Filozofia polska XX wieku*, Wyd. PTF, Kielce

- 2008, J. Jadacki (red.), *Panorama współczesnej filozofii polskiej. Księga Pamiątkowa VIII Polskiego Zjazdu Filozoficznego*, WN Semper, Warszawa
- 2008, J. Skoczyński (red.), *Polskie ethos i logos*, Publikacja nr 2 Pracowni Filozofii Polskiej, Kraków
- 2008, P. Ziemiński (red.), *Dzieje filozofii z perspektywy polskiej*, Fundacja Historii Filozofii Polskiej, Warszawa
- 2009, T. Mróz, *Filozofia polska czy filozofia w Polsce? Opinie pierwszych polskich historyków filozofii*, w: S. Kostańczak, T. Turowski (red.), *Filozofia jako mądrość bycia. Profesorowi Krzysztofowi Kaszyńskiemu w darze z okazji 70. urodzin*, Oficyna Wydaw. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra
- 2009, J. Skoczyński, *Wiedza i sumienie. Z badań nad filozofią polską*, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków
- 2010, J. Skoczyński, J. Woleński, *Historia filozofii polskiej*, Wyd. WAM, Kraków
- 2011, L. Gawor, *Myśliciele mało znani. Filozofia polska końca XIX wieku i pierwszych dekad XX stulecia*, Wyd. URz, Rzeszów 2011
- 2011, S. Janeczek i in. (red.), *Światopoglądowe odniesienia filozofii polskiej*, Wyd. KUL, Lublin
- 2011, A. Maryniarczyk i in. (red.), *Encyklopedia filozofii polskiej*, Wyd. PTTA, Lublin
- 2011, S. Pieróg (red.), *Filozofia polska w tradycji europejskiej*, Wyd. IFiS UW, Warszawa (materiały z Trzeciego Seminarium Historyków Filozofii Polskiej, 2009)
- 2012, M. Tyl, *Filozofia – historia – historia filozofii. Filozoficzne konteksty polskiej historiografii filozofii XX wieku*, Prace Naukowe UŚ w Katowicach, Wyd. UŚ, Katowice
- 2013, K. Bochenek i in., L. Gawor (red. nauk.), *Zarys historii filozofii polskiej*, Wyd. URz., Rzeszów
- 2013, K. Bochenek, L. Gawor, A. Jedynak, J. Kojkoł, *Filozofia polska okresu międzywojennego. Zarys problematyki*, WA AMW, Gdynia
- 2014, S. Janeczek (red.), *Filozofia a religia w dziejach filozofii polskiej. Inspiracje – krytyka*, Wyd. KUL, Lublin
- 2014, M. Woźniczka (red.), *Filozofia polska na tle filozofii europejskiej w XX wieku*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa
- 2015, L. Gawor, *W poszukiwaniu rozumienia bytu społecznego człowieka. Filozofia polska końca XIX wieku i w XX stuleciu*, Wyd. URz, Rzeszów
- 2015, J.J. Jadacki, *Filozofia polska XIX i XX wieku*, t. I–II, Semper, Warszawa
- 2015, J.K. Wojtas, *Systemy filozoficzne a polskość*, ACAD, Falenty Nowe
- 2017, W. Kmiecikowski, *Istnienie, człowiek, moralność. Studia z dwudziestowiecznej filozofii polskiej*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna, Chojnice
- 2017, S. Kostańczak, *Polska XIX i XX wieku w filozoficznym zwierciadle*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków

III. Polskie czasopisma filozoficzne (uwzględniono głównie najstarsze)

A. WYDAWANE W JĘZYKACH OBCYCH

- 1935 (rok założenia) – „*Studia Philosophica. Commentarii Societatis Philosophicae Polonorum*”, Lwów (Leopoli) – redaktor naczelny: K. Ajdukiewicz, R. Ingarden, K. Twardowski. T. I w 1935, t. II w 1937 r. (założone na wniosek Romana Ingardena)
- 1962 „*Studia Filozoficzne*” – numer obcojęzyczny
- 1973 (r.z.) – „*Dialectics and Humanism. The Polish Philosophical Quarterly*”, Warszawa – red. nac.: Janusz Kuczyński, zmiana nazwy w 1990 r. – „*Dialogue and Humanism. The Universalist Journal*”, Warszawa – red. nac.: Janusz Kuczyński
- 1978 (r.z.) – „*Reports on Philosophy*”, Uniwersytet Jagielloński, Warsaw–Cracow, red. Z. Augustynek (nr 1: 60 str.), Z. Kuderowicz, E. Paczkowska-Łagowska (nr 2 – 100 str.)
- 1993 (vol. 28) – „*Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*” (vol. 28 ma tytuł: „*Polish Scientific Philosophy: The Lvov-Warsaw School*”, w nim artykuł A. Dylus: *The Problem of Ethics of Science in the Lvov-Warsaw School*, p. 169–190)
- 1996 (r.z.) – „*Forum Philosophicum*”
- 1999, „*Art Inquiry. Recherches sur les arts*”
- 2011 (r.z.) – „*Argument: Biannual Philosophical Journal*”

B. WYDAWANE W JĘZYKU POLSKIM

- 1897 (r.z.) – „*Przegląd Filozoficzny*”, Warszawa – red. nac.: Władysław Weryho (kwartalnik, pierwsze czasopismo filozoficzne w Polsce)
- 1911 (r.z.) – „*Ruch Filozoficzny*”, Lwów – red. nac.: Kazimierz Twardowski
- 1915 (r.z.) – „*Archiwum Komisji do Badania Historii Filozofii w Polsce*”, Kraków, brak redaktora (jedynie: Wydawnictwo Akademii Umiejętności w Krakowie)
- 1921 (r.z.) – „*Prace Komisji Filozoficznej*”, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań, brak red. serii (w nr. 5/1925 artykuł A. Wiegnera o problemie poznawczym Hume’a i Kanta)
- 1923 (r.z.) – „*Kwartalnik Filozoficzny*”, Kraków – red. nac.: Władysław Heinrich
- 1924 (r.z.) – „*Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*”
- 1935 (r.z.) – „*Studia Philosophica*” – redaktor naczelny: K. Twardowski, K. Ajdukiewicz, R. Ingarden (wydawane w językach obcych) [„*Studies Philosophica*” – editor-in-chief: K. Twardowski, K. Ajdukiewicz, R. Ingarden (published in foreign languages)].
- 1946 (r.z.) – „*Roczniki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*” Dział F: Nauki filozoficzne i humanistyczne, Lublin, brak red. jedynie: pod red. Komitetu Redakcyjnego UMCS i nakładem UMCS
- 1948 (r.z.) – „*Roczniki Filozoficzne*”, KUL Lublin – red. nac. ks. Józef Pastuszka
- 1948 (r.z.) – „*Prace Wydziału Filologiczno-Filozoficznego*”, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń; brak redaktora, jedynie: nakładem Towarzystwa Naukowego w Toruniu
- 1949 (r.z.) – „*Zeszyty „Nowych Dróg. Seria Filozoficzna*”. Wybór prac marksistowskich (przekłady)”, Warszawa – red. nac.: brak; wydawca: Redakcja „*Nowe Drogi*” Dwumiesięcznik społeczno-polityczny

- 1951–1957 – „Myśl Filozoficzna”, Warszawa – red. nac. A. Schaff, J. Chałasiński, Julian Hochfeld
- 1956 (r.z.) – „Filozofia, Psychologia, Pedagogika”, Zeszyty Naukowe UAM, Poznań, red. nac. T. Cyprian, działu: J. Deresiewicz
- 1956 (r.z.) – „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, Wrocław – red. nac.: Andrzej Walicki
- 1957 (r.z.) do 1990 r. – „Studia Filozoficzne” – red. nac.: Leszek Kołakowski, Helena Eilstein
- 1958 (r.z.) – „Studia Mediewistyczne”, Warszawa – red. nac. J. Legowicz, S. Świeżawski
- 1960 (r.z.) – „Estetyka” (do 1963 r., zał. W. Tatarkiewicz)
- 1961 (r.z.) – „Prace Filozoficzne” Uniwersytet Wrocławski, red. zeszytu: M. Fritzhand, M. Kokoszyńska-Lutmanowa, Jarosław Ładosz
- 1964 (r.z.) do 1990 r. – „Studia Estetyczne”, Warszawa – komitet redakcyjny: Zofia Lissa, S. Morawski, S. Żółkiewski
- 1965 (r.z.) – „Filozofia. Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, Gdańsk, red. Irena Szumilewicz
- 1965 (r.z.) – „Studia Philosophiae Christianae”, (półrocznik) Warszawa – red. nac.: J. Iwanicki (ATK, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej)
- 1966 (r.z.) – „Etyka”, Warszawa – red. nac. Marek Fritzhand
- 1969 (r.z.) – „Prace Komisji Filozofii i Pedagogiki”, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Bydgoszcz, red. L. Bandura (w nr I brak śladu refleksji filozoficznej)
- 1971 (r.z.) – „Prace Filozoficzno-Społeczne”, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, red. J. Ładosz (w nr I wyłącznie Lenin!)
- 1972 (r.z.) – „Prace Filozoficzne”, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, red. Z. Augustynek (nr 1 zawiera *Konflikty moralne* J. Pawlicy)
- 1972 (r.z.) – „Prace Komisji Filozofii i Socjologii”, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Poznań–Bydgoszcz, red. nauk. J. Sztumski (w nr. I/1972 z filozofii tylko Lenin!)
- 1974 (r.z.) – „Filozofia i Socjologia”, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego, Uniwersytet Gdański, red. S. Rogowski (w nr 1 jest „Bergson i scjentyzm”, Croce, Kant)
- 1978 (r.z.) – „Reports on Philosophy”, Uniwersytet Jagielloński, Warsaw–Cracow, red. Z. Augustynek (nr 1: 60 str.), Z. Kuderowicz, E. Paczkowska-Łagowska (nr 2 – 100 str.)
- 1979 (r.z.) – „Colloquia Communia”
- 1980 (r.z.) – „Philosophon Agora”, Lublin
- 1981 (r.z.) – „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Philosophica”, Uniwersytet Łódzki
- 1981 (r.z.) – „Prace Naukowe. Filozofia, Psychologia, Socjologia, Pedagogika”, Seria Humanistyczna, Częstochowa (w nr 4/1981 brak filozofii, czysta pedagogika z uwarunkowaniami klasowymi), red. Z. Zimny
- 1986 (r.z.) – „Edukacja Filozoficzna”, Warszawa – red. nac. Witold Mackiewicz
- 1988 (r.z.) – „Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej”, Lublin, NKS KUL red. nac. Jan Hartman
- 1988 (r.z.) – „Profile racjonalności”, UMCS, Lublin
- 1989, „Sztuka i filozofia”, Instytut Filozofii UW, red. Piotr Schollenberger

- ?1990 – „Filozofia XI”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Toruń, red. J. Pawlak
1993 (r.z.) – „Filozofia Nauki”
1995 (r.z.) – „Nowa Krytyka”, Szczecin
1995 (r.z.) – „Eidos”, Zielona Góra
1998 (r.z.) – „Słupskie Studia Filozoficzne”, Słupsk, red. A. Karpiński
1999 (r.z.) – „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Filozofia”
(w 2016 r. ukazał się t. XIII, pod innymi tytułami czasopismo ukazuje się od 1978 r.)
2001 (r.z.) – „Filo-sofija”, Bydgoszcz
2001, „ΣΟΦΙΑ: Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich”
2005 (r.z.) – „Analiza i Egzystencja”, Szczecin
2008 (r.z.) – „Rocznik Historii Filozofii Polskiej” (t. 8 ukazał się w 2015 r.)

C. SERIE FILOZOFICZNE:

- 1922: „Biblioteka Filozoficzna” pod redakcją W. Heinricha, seria I, tom I: W. Biegański, *Etyka ogólna*, Lwów i Warszawa 1922

D. PRACE STUDENTÓW:

- 1968? (r.z.) – „Filozofia. Czasopismo Koła Studentów Filozofii KUL”, Lublin (brak redaktora, jest tylko: Redakcja Wydawnictw KUL)

E. POGRANICZA FILOZOFII – MNIEJ PROFESJONALNE

1. OGÓLNE

- 1919 (r.z.) – „Pochodnia”, Miesięcznik poświęcony zagadnieniom filozoficznym, religijnym i społecznym oraz literaturze i sztuce, Warszawa (nr 1 – IV.1919), red. Wacław Bojomir Mutermilch
1934 (r.z.) – „Demiurg. Filozofia, Polityka, Sztuka”, Warszawa – red. nacz. W. Rostowił (miesięcznik: rok I, nr 1, kwiecień 1934 „idea demiurgicznego słowianizmu” „idea trzeciej cywilizacji Ariów europejskich”)
1947 (r.z.) – „Droga ku Światłu”, Piastrowice k/Krakowa (poczta Kocmyrzów) (na prawach rękopisu dla członków Towarzystwa Miłośników Wiedzy i Przyrody i Polskiego Instytutu Filozoficznego): „Kosmiczne Ognisko Odwiecznego Prometejskiego Znicza”, Sar Amon Ra, 9.VI.1946, red. S. Goszczyński
?, „Eidos”, Nad Odrą, Miesięcznik społeczno-kulturalny (nr 2 poświęcony ekoaksjologii – m.in. A.M. Heński, Teilhard de Chardin)

2. FILOZOFIA JEDNOZNACZNIE ZIDEOLOGIZOWANA – MARKSIZM

- 1954 (r.z.) – „Zeszyty teoretyczno-polityczne. Przekłady”, brak red. naczelnego (tylko redaguje kolegium), Warszawa, Wyd. „Książka i Wiedza”, od czerwca 1954, miesięcznik, nakład 27 tys. egzemplarzy!
1954 – „Myśl Filozoficzna. Przekłady”, nr 1 ma podtytuł „Krytyka współczesnej filozofii burżuazyjnej”, kwartalnik, Warszawa (trzy pierwsze artykuły – ostry marksizm)

3. CZASOPISMA ZBIORCZE (FILOZOFIA JEDYNIĘ JEDNYM Z DZIAŁÓW)

- 1835 (r.z.) – „Kwartalnik Naukowy wydawany w połączeniu prac miłośników umiejętności”, Kraków, redaktor i wydawca Antoni Zygmunt Helcel (filozofia, prawo, historia, historia literatury)
- 1841–1914 – „Biblioteka Warszawska”, Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi, Warszawa (zawierała dział: „Filozofia. Rozbiór systemów i kierunków badań filozoficznych”), red. A. Szabrański
- 1842–1848 – „Przegląd Naukowy” (literaturze, wiedzy i umniactwu poświęcony) około tygodnik? (H. Skimbrowicza – nakładem redakcji), Warszawa (w BUL-e jest t. II/1842: I dział: filozofia: *Rys rozwinięcia się pojęć filozoficznych w Niemczech przez E. Dembowskiego* (od Mendelsona po Hegla))
- 1841–1851 – „Athenaeum”, Pismo poświęcone historii, filozofii..., Wilno
- 1876–1908 – „Ateneum”, Pismo Naukowe i Literackie, red. H. Benni Warszawa, miesięcznik, ma dział „Filozofia”; od 1903 red. E. Weydel, wznowienie 1908 (Na ostatniej stronie „Ateneum”: Pismo poświęcone literaturze i sztuce w najszerszym zakresie – obejmuje te sprawy i zagadnienia umysłowe, naukowo-filozoficzne ..., miesięcznik, pod kierunkiem literackim Cezarego Jellenty).
- 1909–obecnie – „Ateneum Kapłańskie” Miesięcznik wychodzący pod kierunkiem Profesorów Włocł. Sem. Duchownego, Włocławek
- 1938–39 – „Ateneum”. Czasopismo poświęcone sprawom kultury, dwumiesięcznik, Warszawa, red. S. Eiger-Napierski
- 1885–1939 – „Muzeum”, Czasopismo wydawane przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych pod redakcją Romana Palmsteina, Lwów, rocznik I – 1885
- 1894 do chwili obecnej: „Eos”, Czasopismo filologiczne, Organ Towarzystwa Filologicznego pod redakcją Ludwika Ćwiklińskiego, Lwów, (rocznik I: 1894, w nim np. tekst *Arystoteles o Drakonie* S. Schneidera)
- 1907 (z. 1–2, luty, marzec 1908) – „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, miesięcznik, Warszawa, red. Jan Tur (od filozofii po matematykę i językoznawstwo: zawierało „Wydział nauk antropologicznych, społecznych, historii i filozofii”)

4. POPULARYZACJA FILOZOFII

- 1910 (r.z.) – „Myśl” (z nr 1/1910 r.: „jedyne czasopismo popularno-naukowe w Stanach Zjednoczonych AP”, z artykułem: „Nauka i jej podział”), New York (dla wychodźstwa polskiego), brak red. nacz., miesięcznik
- 1922 (r.z.) – „Wiedza Filozoficzna. Miesięcznik poświęcony materiałom wiedzy syntetycznej i uprawie filozoficznej słowa polskiego”, Warszawa – red. Włodzimierz Tarło-Maziński (numer ze stycznia 1922 r. ma oznaczenie: rok II, nr 4)
- „Szkice filozoficzne” (ukazywały się w Warszawie w 1900 r.)
- „Głos”, Tygodnik Naukowy, Społeczny i Literacki, Warszawa 1886–1905
- „Kosmos”, red. B. Radziszewski, Lwów 1876–1948
- 2015 (r.z.), „Filozofuj” (dwumiesięcznik, w 2018 r. ukazał się nr 23)

5. SZKOLNICTWO ŚREDNIE

- Od 1922 r. seria: Biblioteczka Filozoficzna
- 1991, Biuletyn Olimpiady Filozoficznej

IV. Czasopisma internetowe

2001, „Hybris. Internetowy Magazyn Filozoficzny”, UŁ, magazynhybris.com/

2004, „Diametros” – www.diametros.iphils.uj.edu.pl/ojs

Polish Ideas in Philosophy. Polish Philosophy and Philosophy in Poland**Summary**

The article presents the approximate condition of the philosophy in Poland. The article consist of three parts. In the first part are discussed preliminary remarks (literature of the problem, institutional determinants, polish philosophical language, the criteria for separating of the Polish philosophy). The main discussed problems in second part are: main trends of the Polish philosophy (socio-political philosophy, polish humanism, the philosophy of natural sciences, philosophy connected with religion and formal logic). In the third part presents the tradition adapting the ideas of the European philosophical culture onto the Polish ground.

Keywords: Polish philosophy, contemporary philosophy, national philosophy.